

Birthe Emilie Christiansen

Trondheimspressens dekning av folkeavstemningen om prins Carl som norsk konge

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2022

Birthe Emilie Christiansen

Trondheimspressens dekning av folkeavstemningen om prins Carl som norsk konge

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven har undersøkt hvordan folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 ble dekt av Trondheimspressen. Høyreavisen Adresseavisen, venstreavisen Nidaros og arbeiderpartiavisen Ny Tid ble her valgt som analyseobjekter. Analysen sammenlignet avisenes fremstillinger av folkeavstemningen, i de 14 dagene som ledet opp til avstemningen. I likhet med resten av landet, stemte majoriteten i Trondheim for prins Carl av Danmark som ny norsk konge. Imidlertid viste avstemningsresultatene en noe høyere andel av nei-stemmer i byen, enn landsgjennomsnittet. Dette dannet grunnlaget for eksistensen av et meningsmangfold tilknyttet innførelsen av et nytt norsk kongedømme.

På respektive måter argumenterte de tre avisene åpent for sine overbevisninger i forbindelse med avstemningsspørsmålet. Mens Adresseavisen støttet prinsens tronkandidatur, agiterte både Nidaros og Ny Tid imot. Til tross for manglende samarbeid mellom de to sistnevnte, uttrykte de begge en misnøye med måten avstemningen ble arrangert på. Tidsknappheten, kabinettspørsmålet og mangelen på alternativer til kongedømmet, var alle slike eksempler. Gjennom pressen ble også folkeavstemningen dreid til å omhandle mer enn et ja eller nei til den danske prinsen, slik som avstemningsspørsmålet egentlig etterspurte. Valget av fremtidig statsform, tillit til Michelsens Regjeringen og bevarelsen eller styrningen av Grunnloven fra 1814, var alle elementer som ble knyttet til avgjørelsen som skulle fattes. I så måte ble folkeavstemningen forkludret av pressen, gjennom fremstillingen som utvidet avstemningsspørsmålet. De stemmeberettigede måtte derfor ta høyde for en rekke hensyn i sitt valg. Også den pågående striden mellom avisenes redaktører hadde innflytelse på avstemningens fremstilling. Her ble eksempelvis beskyldninger om fusk med opprops-undertegnerne og hindring av republikanske foredrag, benyttet i forsøket på å svekke konkurrentene. Avisene fikk en aktiv rolle i formidlingen av folkeavstemningen til de stemmeberettigede. I forsøket på å agitere for sine overbevisninger, resulterte dette i en sammensatt avgjørelse, som til slutt gikk i favør av den danske prinsen.

Abstract

This thesis has examined how the referendum on the 12th and 13th of November 1905 was covered by the Trondheim press. The Conservative party (Høyre) newspaper Adresseavisen, the Liberal party (Venstre) newspaper Nidaros and the Labour party (Arbeiderpartiet) newspaper Ny Tid were chosen as the objects of analysis. The analysis compared the newspapers' representations of the referendum in the 14 days leading up to the vote. Similarly to the rest of the country, the majority in Trondheim voted for Prince Carl of Denmark as the new Norwegian king. However, the voting results showed a somewhat higher ratio of no-votes in the city in comparison to the national average. This constituted the foundation of the existence of a diversity of opinion associated with the implementation of a new Norwegian monarchy.

In their respective ways, the three newspapers argued openly for their convictions in relation to the referendum. While Adresseavisen supported the prince's candidature for the throne, Nidaros and Ny Tid agitated against it. Despite a lack of cooperation between the latter two, they both expressed displeasure with the way that the vote was arranged. The lack of time, the question of confidence and the lack of alternatives to the monarchy were all examples of such. Through the press, the referendum was also shifted towards being about more than a yes or a no to the Danish prince, as it originally demanded. The choice of future form of government, trust in the Michelsen Government and the conservation or overturning of the Constitution of 1814 were all elements that were linked to the decision to be made. In that way, the referendum was bungled by the press, as the number of considerations the people eligible to vote had to take into account increased equivalently with the expansion of the referendum. The ongoing editor conflict in the Trondheim press also influenced the representation of the vote. Examples like accusations of cheating with the declaration signers and interference with republican speeches were used in an effort to weaken the competitors. In light of the diverging attitudes of the Trondheim press, the newspapers had an active role in presenting the referendum to the readers. Their attempts to agitate for their convictions resulted in a compound decision, which in the end turned out in favour of the Danish prince.

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten av fem fine år på lektorstudiet i historie ved NTNU. I likhet med mange andre studenter, har deler av studietiden blitt preget av den globale pandemien. Likevel står jeg igjen med en hel del gode minner, da disse årene har blitt fylt med spennende utfordringer, mye lærdom og nye vennskap. Dette setter jeg stor pris på.

I arbeidet med oppgaven har jeg ytterligere en gang fått en bekreftelse av min interesse for historie. Til tross for at oppgaven har krevd en del timer og arbeid, har det både vært interessant og lærerikt å få gjennomføre et lokalt punktstudium med utgangspunkt i min egen hjemby, Trondheim.

Jeg ønsker å rette en takk til min kunnskapsrike veileder, Pål Thonstad Sandvik. Jeg setter veldig pris på din tilgjengelighet, hvor du alltid har kunnet svare på alle mine små og store spørsmål. Dine tilbakemeldinger og gode innspill har bidratt i fremdriften med å skrive denne oppgaven. Takk for det.

Avslutningsvis ønsker jeg å trekke frem familie og venner for deres oppmuntring og støtte gjennom hele løpet. Her bør det spesielt rettes en takk til mamma og pappa, som alltid har stilt opp for meg, også ved denne anledningen som korrekturlesere. Takk!

Til tross for dette tar jeg likevel forbehold om mangler og feil, da de kun er mine egne.

Birthe Emilie Christiansen

Frosta, mai 2022.

Innhold

Sammendrag	i
Abstract	ii
Forord	iii
1. Innledning.....	1
1.1. Problemstilling.....	2
1.2. Histografi	3
1.2.1. Den tidligere forskningen.....	3
1.2.2. Pressen og Trondheim.....	6
1.3. Formål og avgrensning	9
1.4. Kildemateriale	11
1.4.1. Avisartikler	11
1.4.2. Statistikk	11
1.5. Fremgangsmåte og kategorisering.....	12
1.6. Historiedidaktisk tilnærming	13
2. Bakgrunn	14
2.1. Norge i 1905	14
2.1.1. Trondheim i 1905.....	18
2.2. Pressen i 1905	19
2.2.1. Pressen i Trondheim i 1905	20
3. Trondheimspressens agitasjon i forkant av folkeavstemningen.....	22
3.1. Folkeavstemningen	22
3.1.1. Valget mellom «Kolera» og et «fremmed Eksperiment»	24
3.1.2. Regjeringen som «folkefrihedens værste fiende».....	27
3.1.3. Prins Carl som «Monarkisternes partikandidat».....	28
3.1.4. Resultatene fra folkeavstemningen	31
3.2. Hovedargumentene	32
3.2.1. «Økonomisk galskap».....	32
3.2.2. «Forfatningens Omstyrtelse»	34
3.2.3. «Norge anerkjendes»	35
3.3. Folkeavstemningen som en partisak.....	37
3.3.1. Et nei-samarbeid?.....	39
3.3.2. Venstremenn som «de feigeste forrædere»	41
3.4. Trondheimspressen i strid.....	44
3.4.1. Anklager.....	44

3.4.2. «det hele Opraab som et Falsum»	46
3.4.3. «Et skammelig magtmisbruk i Trondhjem».....	48
4. Konklusjon	50
5. Litteraturliste	54
5.1. Kilder	54
5.2. Litteratur	55

1. Innledning

I 1905 ble det norske stemmeberettigede folket stilt overfor to folkeavstemninger. Disse skulle begge få en avgjørende betydning for nasjonens vei ut av personalunionen med nabolandet i øst. Ved folkeavstemningen den 13. august 1905 uttrykte et flertall på hele 99,9 prosent et ønske om unionsbrudd, dermed ledet det nesten enstemmige utfallet til unionens bruddforhandlinger. På denne måten ble også dørene åpnet for årets andre folkeavstemning. I senere tid er denne folkeavstemningen blitt husket som folkets valg av å gjeninnføre monarkiet i Norge. Dette divergerer imidlertid med det de stemmeberettigede ble bedt om å ta stilling til: «Er den stemmeberettigede enig i stortingets bemyndigelse til regjeringen om at opfordre prins Carl af Danmark til at lade sig vælge til Norges Konge?».¹ I så måte handlet derfor avstemningen om et ja eller et nei til den danske prinsen, ikke om valget mellom monarkiet og republikken, slik den er blitt husket i ettertid.

Ved folkeavstemningen 12. og 13. november i 1905, ga 78,9 prosent av Norges befolkning sitt bifall til Stortingets forslag. I det påfølgende året resulterte dette i kroningen av prins Carl som kong Haakon VII av Norge. I sammenligningen med de nesten enstemmige avstemningsresultatene fra 13. august, var det en høyere andel nei-stemmer ved den påfølgende avstemningen i november. Også pressens rolle ved de respektive folkeavstemningene divergerte, dette kan mulig forklare forekomsten av den større uenigheten tilknyttet avgjørelsen som ble fattet i november. Ved den første folkeavstemningen utøvet den norske pressen en selvsensur, i forsøket på å uttrykke et enstemmig ønske om norsk suverenitet.² Med unionens bruddforhandlinger i boks høsten 1905 ble pressens selvsensur overflødig, da det ikke lengre eksiterte et behov for å uttrykke et samlet norsk ønske om suverenitet. I lys av dette opererte derfor pressen fritt i opptakten til den andre folkeavstemningen. Dette kan illustreres med et utdrag hentet fra trondheimsavisen *Ny Tid*, fra folkeavstemningens siste dag:

Thi det skal historien maatte fortælle, at naar det norske folk i 1905 gav sit minde til, at man belemret landet med konge og hof, saa hadde dette sin grund i en illoyal overrumpling og et uværdigt paatryk fra regjeringens side og en løgnagtig, brutal og lyssky agitation fra monarkisterne.³

¹ Stortinget, *Ang. Redgjørelse for resultatene af folkeafstemningen den 12te og 13de november 1905*, 1906: 2.

² Hasle, «Pressa i 1905» i *Lokale røyster i 1905: Unionsoppløsninga i aviser på Nord-Vestlandet*, 2005b: 17.

³ *Ny Tid* 13.11.1905: «For Republikken. Mødet i «Hjorten» Lørdag. Folketog Søndag».

Bruken av ord som «illoyal», «paatryk», «løgnagtig» og «lyssky» i betegnelsen av folkeavstemningen, viste eksistensen av et meningsmangfold i Trondheimspressen, tilknyttet avstemningens utfall. I lys av dette kan derfor avisartikler fungere som et hensiktsmessig valg av kildemateriale, i forsøket på å avdekke hvordan avstemningen ble fremstilt for de stemmeberettigede. Samtidig vil det være mulig å skaffe større forståelse for meningsmangfoldet som fulgte avstemningen, utover de begrensede ja- og nei-alternativene til den danske prinsen.

1.1. Problemstilling

I forsøket på å belyse folkeavstemningen som fant sted i november 1905, skal denne oppgaven prøve å besvare følgende problemstilling: *Hvordan ble folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 dekket av Trondheimspressen?* Her vil Trondheimspressen representeres med avisene Adresseavisen, Nidaros og Ny Tid, som alle var aviser som ble utgitt i Trondheim.

Problemstillingen kan defineres som åpen, da den inviterer til flere diskusjonsmomenter. For det første vil det være interessant å undersøke hvilken rolle pressen spilte i 1905? Hvor avhengig var den av det relativt nylige etablerte politiske miljøet i landet? Og om dette påvirket hvordan avisene argumenterte i forbindelse med avstemningsspørsmålet? For det andre vil også den etablerte forvekslingen av folkeavstemningen som et spørsmål om statsform, være av interesse. Hvordan ble folkeavstemningen lagt frem for avisleserne, som et ja eller nei til den danske prinsen, eller som valget mellom monarkiet og republikken? Og hvilke argumenter og metoder benyttet de ulike avisene seg av i forsøket på å overbevise sine lesere i ønsket retning? Eksisterte det likheter og forskjeller mellom dem? Ved å undersøke samtidig kildemateriale i opptakten til folkeavstemningen, vil det være mulig å få et innblikk i hvilke hensyn det stemmeberettigede folket tok høyde for, i sine avgjørelser ved urnene. I lys av dette vil derfor Trondheimspressen gjøre seg relevant, som et uttrykk for hvordan avstemningen ble fremstilt i avisene.

I dette innledningskapittelet vil den eksisterende forskningen på feltet presenteres i to kategorier; *1.2.1. Den tidligere forskningen* og *1.2.2. Pressen og Trondheim*. Deretter vil det følge et underkapittel som begrunner oppgavens formål, og de ulike avgrensningene som er blitt gjort. Videre vil kildematerialet bli gjort rede for, dette inkluderer avisartikler og statistikk over resultatene fra folkeavstemningen. Deretter vil valget av komparasjonsanalyse som fremgangsmetode begrunnes, samt de tematiske kategoriseringene bli gjort rede for. Sist i innledningskapittelet vil det vies plass til oppgavens historiedidaktiske tilnærming.

Deretter følger et lengre bakgrunnskapittel. Der vil pressens rolle og den andre folkeavstemningen i 1905 settes i en begripelig kontekst. Videre vil empirien bli analysert i et eget kapittel, strukturert etter de tematiske kategoriene. Til slutt vil trådene samles i et konklusjonskapittel.

1.2. Histografi

1.2.1. Den tidligere forskningen

Det norske narrativet tilknyttet det begivenhetsrike året 1905 skiller seg tydelig fra det svenske. Dette har gjort seg utslag i et større mangfold av norsk historieskriving på feltet. Bakgrunnen for denne divergensen kan karakteriseres med den svenske historikeren Göran B. Nilssons' utsagn: «Vad som hände 1905 var att Norge valde en kung och fick et eget utenriksdepartement. Mycket märkvärdigare var det inte».⁴ I Norge er derimot den andre folkeavstemningen i 1905 blitt betraktet som selve fullføringen av nasjonens selvstendighetsprosjekt, som ble kronet med valget av en ny konge.⁵

Den tidlige historieskrivingen om november-avstemningen, som klart hentet inspirasjon fra 1800-tallets nasjonalromantikk, kan videre illustreres med Johan Ernst Sars' bok *Tidsrummet 1885-1905* fra 1909. Med bakgrunn i Sars' posisjon som en anerkjent norsk historiker, har hans samtidige vurdering av hendelsene i 1905 satt tydelige spor etter seg, også i den senere forskningen på feltet. Av forenklede årsaker ble begivenhetene tilknyttet folkeavstemningen, fortalt gjennom øynene på et begrenset antall aktører. Således benyttet Sars seg av storpolitiske aktører som kilde i fremstillingen av avstemningen, her kan særlig statsråder og stortingsrepresentanter trekkes frem. Dette kan illustreres med Sars' fremstilling av statsminister Christian Michelsens samlingsregjering: «regjeringspropositionen [viste] uden

⁴ Sejersted, «1905 i norsk historie. Minner og Myter» i *Historisk Tidsskrift* 84(2), 2005: 229.

⁵ Sørensen & Nilsson, *1905: Nye perspektiver*, 2005: 14.

tvil alligevel ind paa den bedste, mest praktiske vei til løsningen af spørsmålet om Norges fremtidige regjeringsform».⁶ En slik avgrenset fremstilling av hendelsesforløpet virket derimot kontrasterende til de faktiske hendelsene, da det utspilte seg en folkeavstemning. Folket fikk i så måte liten plass i dette narrative. Det kan likevel være verdt å bemerke at Sars, i likhet med Fritjof Nansen og Bjørnstjerne Bjørnson, lenge hadde snakket varmt om en norsk republikk. Ved november-avstemningen tok de alle derimot til ordet for et temporært monarki.⁷ Dette kan ha farget historikeren Sars' fremstilling av folkeavstemningen, da hans oppfatning samsvarte med dens utfall.

Journalisten Bernt A. Nissens verk *1905* fra 1930 og historikeren Jakob S. Worm-Müllers *Haakon VII: Menneske og monark* fra 1947, videreførte Sars' nasjonalromantiske tradisjon. I likhet med Sars ble de storpolitiske hendelsene vektlagt i fremstillingen av avstemningen som resulterte i et kongevalg. Gjennom respektive forfatterskap har både journalisten og historieprofessoren influert det nasjonale minnet om Norges historie, med utgangspunkt i politisk historie. Til tross for videreførelsen av Sars' nasjonalromantiske fremstilling av den andre folkeavstemningen i 1905, hadde årenes løp også bragt inn nye elementer i forskningen på feltet. I denne sammenheng kan sistnevntes bok, som var en gave fra Regjeringen i anledning kong Haakon VIIIs 75-årsdag, stille som et eksempel. I 1947 hadde Worm-Müller tilgang på et bredere utvalg av kildemateriale, enn det Sars hadde i 1909. Ved å også inkludere dagbøker, personlige erindringer og samtidige presseuttalelser kunne han derfor skrive en mer nyansert fortelling om hendelsene i 1905. På bakgrunn av dette er det derfor mulig å argumentere for at den stadige økende avstanden fra folkeavstemningen, har resultert i et bredere mangfold av kildemateriale. Ved å kritisk benytte seg av slikt materiale vil det være mulig å formidle alternative fortellinger om hendelsene som fant sted i 1905.

Forfatteren Tor Bomann-Larsen har viet store deler av sitt forfatterskap til å skrive kong Haakon og dronning Mauds biografi, fordelt på åtte bind. Han benyttet seg av kongelige privatarkiv, både fra inn- og utland, i sin detaljerte fremstilling av kongeparets historie. I 2004 ga han ut boken *Folket*, som det andre bindet i samlingen. I likhet med tidligere historieskriving på feltet, ble de storpolitiske hendelser også her vektlagt. Likevel viet Bomann-Larsen også plass til folket, noe som kan forsterkes av bokens tittel. På denne måten ble folkets innflytelse ved folkeavstemningene framhevet, og det var der Christian Michelsen

⁶ Sars, *Norges historie. VI bind annen del. Tidsrummet 1885-1905*, 1909: 321.

⁷ Bomann-Larsen, *Folket. Haakon & Maud II*, 2004: 397.

fant sin nødhavn: «Det het folket».⁸ Like fullt demonstrerte både Bomann-Larsen og historikeren Roy Andersen, i sin bok *1905: spillet bak kulissene* fra 2005, at den andre folkeavstemningen i 1905 «[...] ble presentert som et ja eller nei til Christian Michelsen», da Regjeringen «[...] stilte kabinettsspørsmål på saken».⁹ Til tross for kabinettspørsmålets førende karakter, som innebar en trussel om Regjeringens avgang ved et nei-flertall, ble folket her regnet som en aktiv aktør i utfallet av folkeavstemningen.

I 2005 var det gått 100 år siden de to folkeavstemningene fant sted. I den forbindelse ble det stelt i stand et storstilt engasjement for ny forskning på feltet. Formålet var å fremstille årets hendelser i nye perspektiv. Dette kan eksemplifiseres med historikeren Francis Sejersteds artikkel *1905 i norsk historie – Minner og myter*. Med bakgrunn i svenskenes lavmælte markering av året, ble søkelyset rettet mot dilemmaet mellom det å høytidelig feire hendelsene, eller om det var tilstrekkelig med en måteholden markering.

Et annet eksempel kan illustreres gjennom statsviteren Odd Gunnar Skagestads artikkel *Folkeavstemningen 12. og 13. november 1905: Myter og konsekvenser*, hvor han stilte seg kritisk til folkeavstemningens ordlyd. I artikkelen synliggjorde han den etablerte oppfatningen av at folkeavstemningen kun sto mellom valget av monarkiet og republikken. Dette brøt imidlertid med folkeavstemningens faktiske ordlyd, hvor folket skulle ta stilling til prins Carl av Danmark som ny norsk konge. Skagestad presiserte dette ytterligere på følgende måte: «Valget var verken formelt eller reelt om statsform».¹⁰ Dette kan eksemplifiseres med historikerne Per Fuglum og Knut Myklands beskrivelse av avstemningsresultatene, i deres bidrag til Norgeshistorien: «259 563 stemte for kongedømme, 69 264 for republikk».¹¹ De stilte seg her i en lengre rekke av historikere som forenklet avstemningen til et valg av statsform, uten å vie oppmerksomhet til dens faktiske ordlyd.¹² I Skagestads artikkel ble ansvaret for vrangforestillingen lagt på den sittende regjeringen. Dette til tross for at folkeavstemningen er blitt omtalt som en plebisitt, altså et referendum uten likeverdige alternativ.¹³ I lys av denne betegnelsen, ble folket aldri gitt et likeverdig alternativ til prins Carl som norsk konge. Dette talte for at folkeavstemningen ble presentert i tråd med dens

⁸ Ibid.: 380.

⁹ Ibid.: 432; Andersen, *1905: spillet bak kulissene*, 2005: 323.

¹⁰ Skagestad, «Folkeavstemningen 12.-13. November 1905: Myter og konsekvenser» i *Norsk statsvitenskapelig Tidsskrift* 21(3), 2005: 279.

¹¹ Fuglum & Mykland, *Norges historie. Bind 12: Norge i støpeskjeen. 1884-1920*, 1995: 128

¹² Sars 1909: 321; Bjørklund, *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994*, 1997: 12; Andersen 2005: 305; Myhre, *Norsk historie. 1814-1905*, 2015: 294; Brevig, *Unionsoppløsningen 1905, kongebesøk 1906*, 2005: 32.

¹³ Skagestad 2005: 277-278, 281.

faktiske ordlyd, som et ja eller nei til den prinsen. En analyse av den samtidige pressen vil her gi et innblikk i hvordan folkeavstemningen ble fremstilt for det norske folk.

I 2013 utfordret forfatteren Hans-Magnus Ystgaard det etablerte nasjonalromantiske narrativet, som var fortalt gjennom et begrenset antall aktører. Dette gjorde han gjennom et lokalt punktstudium i Sparbu, hvor han tok for seg kvinnenes underskriftskampanje i forbindelse med folkeavstemningen 13. august i 1905. På dette tidspunktet var norske kvinner uten statsborgerlige rettigheter og hadde derfor ingen rett til å stemme ved folkeavstemningen. Til tross for dette, ble det samlet «[...] omlag 280.000 kvinneunderskrifter til støtte for Stortingets vedtak».¹⁴ Underskriftsaksjonen banet senere vei for innføringen av kvinnelig stemmerett, som ble innført i 1913. Det skulle likevel ta lang tid før kvinnenes bidrag i 1905 ble inkludert i den nasjonale fortellingen. Eksempelvis ble kvinnenes underskriftskampanje utelatt fra Sars' historiske beretninger om årets begivenheter. Til tross for at det tok lang tid før kvinnenes nærvær ved august-avstemningen ble anerkjent, er det ikke blitt gjort tilsvarende undersøkelser ved årets andre folkeavstemning. I Ystgaards artikkel ble dette begrunnet med november-avstemningens egne ordlyd, da «saken egna seg nok ikke for noen underskriftsaksjon».¹⁵ Med utgangspunkt i dette er det likevel mulig å argumentere for at historieskrivingen om hendelsene i 1905, peker i retning av et mer inkluderende narrativ, hvor det er gitt plass til en større andel av folket.

1.2.2. Pressen og Trondheim

I forbindelse med 100-årsmarkeringen i 2005, ble det også engasjert et prosjekt på initiativ av Høgskulen i Volda og HIFP Nordvestlandet. Der ble pressens samfunnsrolle i 1905, satt i søkelyset. Prosjektet resulterte i en artikkelsamling på ni uavhengige artikler, hvor det ble gjennomført et regionalt punktstudium av elleve lokalaviser på Nord-Vestlandet. Prosjektets formål var å bryte med den etablerte historieforskningen, hvor lokalsamfunnene spilte en passiv rolle i det storpolitiske suverenitetsprosjektet.¹⁶ Den etablerte forskningen kan illustreres med historikeren Roy Andersens utsagn:

¹⁴ Ystgaard, «Da bygdakvinner gikk til aksjon. Underskriftsaksjonen i Sparbu fra 8. til 14. august 1905» i *Heimen* 50(3), 2013: 138.

¹⁵ *Ibid.*: 148.

¹⁶ Hasle, «Avisene og 1905 i et lokalt perspektiv» i «*Ytringsfrihed bør finde sted*»: *Redaktørinstituttets status 2005*, 2005a: 172.

Folkeavstemningen måtte derfor ikke dreie seg om republikk eller monarki, men om Stortinget skulle gi regjeringen mandat til å tilby tronen til prins Carl. På den måten ville det bli slått fast at det var opp til de folkevalgte, og ikke folket, å avgjøre.¹⁷

Med utgangspunkt i dette kan derfor punktstudiet tolkes som en utfordrer til denne etablerte forståelsen av folkets deltakelse i 1905. Gjennom det å rette søkelyset på pressen, ble folket forsøkt løftet frem i lyset. Samlet er det derfor mulig å argumentere for at prosjektet tilbød et alternativt perspektiv i fortellingen om 1905, utover den etablerte forskningen. I mangelen på tilsvarende studier av pressens rolle ved folkeavstemningen i november 1905, har dette prosjektet også etterlyst flere lignende studier.¹⁸

Etter 100-årsmarkeringen av 1905 var det mulig å gjenkjenne enn oppsving i histografien som knyttet pressens rolle til de to folkeavstemningene. I majoriteten av denne forskningen ble fortrinnsvis pressens selvsensur i forkant av den første folkeavstemningen særlig bemerket.¹⁹ Overfor utlandet ble denne sensuren brukt som et uttrykk for nasjonens enstemmige ønske om selvstendighet. Det skal ha vært statsminister Michelsen som engasjerte denne selvsensureringen gjennom sine redaktørkonferanser. Der ble det redaktørens tillit til den sittende Regjeringen som ble avgjørende for hva som kunne trykkes i spaltene.²⁰ Som et resultat av dette kan derfor sensuren sees som et hinder for en naturlig utvikling av et meningsmangfold. Forskningen pekte også på at denne selvpålagte sensuren kun virket i den «Siste fasen av unionsstriden, i månedene fram mot 7. juni-vedtaket og fram til folkerøystinga i august».²¹ Med det overveldende flertallet for unionsbruddet i boks, som kun talte 184 nei-stemmer, ble behovet for en kollektiv enstemmighet betraktelig redusert. For pressen gjorde dette seg utslag i en mer reel meningsformidling utover høsten 1905. Det er derfor mulig å forvente at pressen, i opptakten til november-avstemningen, i større grad var preget av ytringsfrihet, enn ved den foregående.

Det er også blitt produsert en rekke andre verk som har omtalt pressens samfunnsrolle ved århundreskiftet, dette har gjort pressen aktuelle for oppgavens problemstilling. For eksempel kan dette illustreres med statsviteren Rune Ottosens utsagn i boken *Norsk pressehistorie* fra 2012: «[...] den verkeleg store ekspansjonen i norsk presse kom likevel frå 1860 til 1920. I

¹⁷ Andersen 2005: 323.

¹⁸ Hasle 2005a: 166.

¹⁹ Hasle 2005b: 17; Ottosen 2012: 62; Hasle 2005a: 167; Ottosen, *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bind 2: parti, presse publikum 1880-1945*, 2010: 314.

²⁰ Hasle 2005a: 167.

²¹ Hasle 2005b: 17.

denne perioden kom avisene til alle landsdelar og – grovt sett – til alle lag av befolkninga».²² Avisene gikk da fra å være et elitefenomen til å bli tilgjengelig for folk flest. Ytterligere har flere uavhengige verk fremhevet etableringen av politiske partier i Norge som innflytelsesrik i pressens utvikling.²³ Den økende tilstedeværelsen av politiske holdninger i spaltene er blitt regnet som et argument for dette, da: «Selve idéen med å utgi en avis var mer det å kunne spre et budskap, enn det å kunne tjene penger».²⁴ Med bakgrunn i dette ble pressen i 1905 betegnet som tilstedeværende, politisk influert og med en bred rekkevidde.

Det eksisterer begrenset med forskning om Trondheimspressens deltakelse ved den andre folkeavstemningen i 1905, utover sporadiske eksemplifiseringer av sitater hentet fra samtidige aviser. Likevel kan den tidligere forskningen om Trondheim og byens presse, bidra med kontekstualisering. I forsøket av å belyse historien tilknyttet Trondheimspressen i 1905, kan verk skrevet av historikerne Rolf Danielsen, Per Christiansen og Wilhelm Krefting Støren trekkes frem. I 1958, på oppgave fra Trondheim kommune, ga førstnevnte ut fjerde av totalt fem bind i oversiktsverket om byens historie: *Det nye bysamfunn 1880-1914*. I 1997 ga Danielsen ut en ny utgave av det samme verket, men da i en komprimert versjon bestående av flere bilder. I den nyeste versjonen er det likevel ikke gjort store endringer på innholdet som er knyttet til Trondheimspressen, utover en annerledes strukturering.²⁵ Utover den grundige redegjørelsen for byens historie, ble også politikken og pressens tilstedeværelse i bybildet særlig vektlagt i Danielsens verk. Tilsvarende skildringer var også å finne i Christiansens *Det sto i Adressa – 250 år med nyheter* fra 2016, og Størens *Adresseavisen to hundre år: Fra Posttrytternes til telesatellittenes tidsalder* fra 1967. I disse verkene som begge tok utgangspunkt i Adresseavisens historie, ble det konkurrerende miljøet rundt de utvalgte avisenes redaktører beskrevet. Med bakgrunn i deres ulike politiske tilnærminger kom også redaktørenes uenigheter til syne i avisenes spalter, og da i form av daglige oppgjør dem imellom.²⁶ Samlet dannet dette grunnlaget for at det eksisterte et meningsmangfold ved årets andre folkeavstemning i 1905, et meningsmangfold som kom til syne gjennom Trondheimspressen. Her vil det være hensiktsmessig å nevne at dette vil bli ytterligere utdypet i bakgrunnskapittelet; 2.1.1. *Trondheim i 1905* og 2.2.1. *Pressen i Trondheim i 1905*.

²² Ottosen, *Norsk pressehistorie*, 2012: 45.

²³ Gjerdåker, «Monarki og prins Carl eller «fristat»? i *Lokale røyser i 1905: Unionsoppløsninga i aviser på Nord-Vestlandet*, 2005: 192; Ottosen 2012: 55; Wasberg, *Norsk presse i hundre år. 1820-1920. Utsyn og overblikk*, 1969: 346.

²⁴ Øksendal, Jenssen, Skjøtskift & Fjellbu, *Trondheim Høyre 110 år: 1883-1993*, 1993: 15.

²⁵ Danielsen, «*En eksempelløs fremgang*»: 1880-1920, 1997.

²⁶ Christiansen, *Det sto i Adressa – 250 år med nyheter*, 2016: 121.

1.3. Formål og avgrensning

Oppgavens formål kan sees som et direkte svar på etterlysningen fra Høgskulen i Volda og HIFP Nordvestlandet, hvor det ble etterspurt flere lignende punktstudier av pressens rolle i 1905. Ytterligere hentes det også klar inspirasjon fra egen fordypningsoppgave, hvor søkelyset ble satt på Kristianiapressens innflytelse på de stemmeberettigede i forkant av den andre folkeavstemningen. Kristianiapressen ble her representert med Aftenposten og Dagbladet. Bakgrunnen for å gjennomføre et lignende punktstudium med utgangspunkt i Trondheim, beror seg på et ønske om å kunne skaffe større forståelse for utfallet. Gjennom sammenligning av Trondheims- og Kristianiapressen, kan bruken av et bredere kildemateriale skaffe større innblikk i situasjonen folket i 1905 sto oppe i. Alle funn som blir brukt om Kristianiapressen i sammenligningen med Trondheimspressen, vil derfor bli hentet fra egen fordypningsoppgave.²⁷ I likhet med historikerne Edvard Bull og Halvdan Kohts syn på lokal historieforskning, kan dette punktstudiet også tjene rikshistorien.²⁸ Med bakgrunn i dette vil det være mulig å trekke slutninger om pressens innflytelse i 1905, med utgangspunkt i norske byer.

Oppgaven er avgrenset på flere måter. Den første er en geografisk avgrensning med utgangspunkt i byen Trondheim. Det er flere grunner til at Trondheim er blitt valgt som undersøkelsesobjekt. For det første kan Trondheim med sin bystatus sammenlignes med funnene som er blitt gjort i hovedstaden. Dette til tross for at sistnevnte bosatte et betydelig større antall stemmeberettigede, 39 927 mot 7 424 i Trondheim.²⁹ For det andre var det mulig å forvente et bredere utvalg av aviser i Trondheim, som landets tredje største by. Det tredje argumentet viser til resultatene ved folkeavstemningen, hvor 28,7 prosent av byens stemmeberettigede stemte nei på spørsmålet om prins Carl. Trondheim ble derfor regnet som det nest største tettstedet med antall nei-stemmer. Kun Bergen kunne vise til en større andel, med sine 29,8 prosent. Landsgjennomsnittet talte imidlertid 21,1 prosent negative stemmer til den kommende kongen.³⁰ Trondheim ble valgt til fordel for Bergen, med bakgrunn i egen interesse for, og kjennskap til byens historie.

²⁷ Christiansen, *Folkeavstemningen 12. og 13. november 1905: En komparativ analyse av Kristianiapressen*, 2020.

²⁸ Bull, *Lokalsamfunnet i verden*, 2020: 22.

²⁹ Se *Figur 1* for statistikk av resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. Stortinget 1906.

³⁰ *Ibid.*

Den andre avgrensningen er gjort med hensyn på tid. Her vil avisartikler som er blitt utgitt i tidsrommet mellom 31. oktober og 13. november 1905 være aktuelle. Begrunnelsen for avgrensningen ligger i det at perioden omfavner intervallet mellom annonseringen av folkeavstemningen, samt gjennomførelsen av den. Ytterligere kan det knyttes sterke forventninger til avisenes agitasjon i den valgte perioden, da de dekker den umiddelbare opptakten til avstemningen som kun bestod av to uker. Tidsknappheten vil derfor kunne avdekke avisenes agitasjonsmetoder for å overtale sine lesere.

En siste avgrensning synliggjøres i valget av å begrense det primære kildemateriale til avisartikler. Valget har både hentet inspirasjon fra prosjektet på Nord-Vestlandet, samt de tidligere funnene fra Kristiania. Hovedbegrunnelsen for valg av avisartikler som kildemateriale baserer seg på historikeren Kari Hasles omtale av folkeavstemningen 12. og 13. november 1905, som Norges første store mediehendelse.³¹ Dette aktualiserer avisartikler som egnet kildemateriale i forsøket på å besvare valgt problemstilling.

Valget av å analysere tre aviser kan forsvares med at det åpnes for flere innfallsvinkler, gjennom avisenes potensielle forskjeller i synet på den forestående folkeavstemningen. Valget viker fra fordypningsoppgaven, som kun undersøkte en konservativ og en liberal avis. Ved og også inkludere en sosialistisk avis, kan analysen i større grad representere meningsmangfoldet som eksisterte i månedsskiftet oktober-november i 1905. Adresseavisen vil representere det konservative i Høyre, Nidaros som et radikalt organ av Venstre og Ny Tid som et organ for Arbeiderpartiet.³² Avisene var derfor tilknyttet byens tre største partier, som videre vil bli omtalt i 2.1.2. *Trondheim i 1905*.

Det er også mulig å forsvare valget av å kun analysere tre aviser, til fordel for fire. Det er flere grunner til at eksempelvis Dagsposten, som en av de mer betydningsfulle avisene i Trondheim i 1905, er blitt utelatt fra analysen. For det første vil komparasjon av fire ulike aviser øke oppgavens kompleksitet. Dette kan gå på bekostning av oppgavens struktur, samtidig som at særegne funn kan forsvinne i mengden av empiri. For det andre støttet venstreavisen Dagsposten, i likhet med Adresseavisen, prins Carls kandidatur.³³ Avisen er blitt valgt utelatt i forsøket på å gi ekstra plass til byens nei-agitasjon, som overskred landsgjennomsnittet. På denne måten kan interessante funn belyses.

³¹ Hasle 2005a: 172.

³² Christiansen 2016: 90, 121; Danielsen, *Det nye bysamfunn: 1880-1914*, 1958: 235.

³³ Christiansen 2016: 84; Nidaros 3.11.1905: «Smukkere Tone hos Monarkisterne?».

1.4. Kildemateriale

1.4.1. Avisartikler

For å kunne besvare problemstillingen som tar utgangspunkt i Trondheimspressens agitasjon, vil avisartikler fremtre som et velegnet kildemateriale. Dette kan begrunnes med avisenes fremskutte posisjon i samfunnet som samtidens opinionsdannere.³⁴ I mangel på konkurrerende informasjonskanaler, vil derfor lesingen av avisartiklene kunne gi tilgang til den informasjonen de stemmeberettigede ble tildelt i november 1905. For å gripe fatt i det forventede meningsmangfoldet, kan artiklene leses som levninger. Opphavskonteksten vil derfor vies særlig oppmerksomhet.

Det er avisene Adresseavisen, Nidaros og Ny Tid som er blitt utvalgt som representanter for Trondheimspressen, da de var tre av byens ledende aviser i 1905. Med utgangspunkt i den tidsmessige avgrensningen, vil de respektive avisenes utgaver mellom 31. oktober og 13. november 1905 være av interesse. Dette utgjør i overkant av 40 avisutgaver. Både Adresseavisen og Nidaros produserte daglige utgaver, mens Ny Tid hadde opphold på søndager. Samlet presterte disse avisene over landsgjennomsnittet, da seks ukentlige utgaver først ble den normale utgivningstakten etter 1920.³⁵

De aktuelle utgavene fra Adresseavisen ble hentet fra nasjonalbibliotekets digitalarkiv. Da store deler av Nidaros' og Ny Tids arkivsamling enda ikke var blitt tilgjengeliggjort digitalt, ble disse kopiert, avlest og hentet fra mikrofilm. I lesningen var det ikke lett å få øye på de relevante avisartiklene. Dette skyldtes både kvaliteten på kopiene fra mikrofilmene, den lille skriftstørrelsen og det gotiske skriftspråket. Dette nødvendiggjorde en nærlesning av hele avisutgaven. Samtlige av utgavene inneholdte flere aktuelle artikler som omtalte folkeavstemningen, noen var lange, andre kortere. De kunne både pryde forsiden med overskrifter som dekte dobbelspalter, eller ta plass som løpende tekst inne i avisen.

1.4.2. Statistikk

Med utgangspunkt i at problemstillingen tematisk dreier seg om folkeavstemningen, kan det være hensiktsmessig og også benytte de konkrete resultatene som kildemateriale. Dette kan begrunnes med at resultatene kan bidra i den endelige forståelsen av Trondheimspressens faktiske innflytelse på velgerne. Stortingsmelding nummer 5 fra 1905-1906 inkluderte en

³⁴ Ottosen 2012: 55.

³⁵ Flo, *Norsk pressehistorie 1-4 (1660-2010): Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, 2010: 13.

fullstendig oversikt over avstemningsresultatene fordelt på «landdistrikterne» og «kjøbestæderne», som respektivt representerte amt og byer. Der ble Trondheim oppført som et av «kjøbstæderne».³⁶ I bakgrunnskapittelet vil det følge en statistikk som inneholder alle aktuelle data fra folkeavstemningen, der resultatene fra Trondheim er markert i grønn.

Et kjennetegn ved bruk av statistikk er eksistensen av mørketall. Statistikken gir ikke alene et fullstendig bilde av meningsmangfoldet ved folkeavstemningen, da den kun er begrenset til ja- og nei-stemmer. I så måte utelukket statistikken andre potensielle aspekter, som de stemmeberettigede tok høyde for. Kombinasjonen av avisartikler og statistikk kan bidra til å representere meningsmangfoldet tilknyttet folkeavstemningen. Statistikken representerte kun 20 prosent av landets innbyggere, da innførelsen av allmenn stemmerett fra 1898 kun inkluderte menn som hadde fylt 25 år, og hadde bodd i landet i minst 5 år.³⁷

1.5. Fremgangsmåte og kategorisering

For å kunne besvare problemstillingen vil det være fruktbart å lese de utvalgte avisene kvalitativt. Dette vil ta form som nærlesning av de aktuelle avisutgavene. Videre vil arbeidet bestå av en uthenting av et større utvalg sitater. For å kunne nyttiggjøre seg av denne empirien vil det være hensiktsmessig å gjennomføre en komparasjonsanalyse. Analysen vil foregå synkront for å kunne avdekke forskjeller og likheter mellom de tre utvalgte avisene. Her vil det særlig legges vekt på de respektive avisenes argumentasjon, og bruk av litterære virkemidler i sin agitasjon for eller mot den danske prinsen.

Valget av å benytte seg av komparasjon, er blitt gjort til tross for at historikeren Leidulf Melve har påpekt at ytterst få historiske verk er systematisk komparative.³⁸ Med utgangspunkt i dette, samt det at oppgaven skal ta for seg tre analyseobjekter, vil det være et hensiktsmessig mål å skape en oversiktlig analyse. Gjennom systematikk kan også oppgavens etterprøvbarehet forenkles. Dette er grunnen til at den innsamlede empirien er blitt kategorisert. Her er det verdt å bemerke at sitatene er blitt kategorisert tematisk, heller enn kronologisk, for å skape oversikt. Likevel er det viktig å være bevisst på at en slik tematisk konstruksjon kan påvirke de endelige konklusjonene, da andre aspekter kunne ha fremkommet ved en kronologisk analyse. Av logiske årsaker er sitatene innhentet kronologisk, noe som likevel muliggjør en kronologisk analyse ved behov, men da innenfor de tematiske kategoriene. I analysen vil

³⁶ Stortinget 1906: 19.

³⁷ *Unionsoppløsningen i 1905: de komplette resultatene for begge folkeavstemningene* 2005: 11.

³⁸ Melve, «Komparativ historie: Ei utfordring for historiefaget?» i *Historisk Tidsskrift* 88(2), 2009: 62.

kategoriene fremtre i fire hovedkategorier, med respektive underkategorier. Basert på de utvalgte sitatene er disse underkapitlene blitt kalt: *3.1. Folkeavstemningen*, *3.2. Argumentene*, *3.3. Folkeavstemningen som en partisak* og *3.4. Trondheimspressen i strid*.

1.6. Historiedidaktisk tilnærming

Den andre folkeavstemningen i 1905 egner seg for undervisningssituasjoner av flere grunner, da temaet med bakgrunn i Fagfornyelsen LK20 aktualiserer flere sentrale elementer. For det første kan avstemningen undervises i en tverrfaglig sammenheng, hvor temaet er «Demokrati og medborgerskap». På denne måten kan samfunnsfaglige temaer som demokrati, stemmerett, politikk og statsform inkluderes i undervisningen, for å skaffe en større forståelse for utfallet av hendelsen. Også flere av historiefagets kjerneelementer gjør seg aktuell i arbeidet med folkeavstemningen. Et eksempel er kjerneelementet «Utforskende historie og kildekritisk bevissthet», hvor elevene «skal kunne uttrykke sin nysgjerrighet og være aktivt kunnskapssøkende og -skapende ved selv å gjennomføre undersøkelser og forme fortellinger». ³⁹ Ved å lese avisutklipp fra 1905, kan elevene selv møte fortiden slik de stemmeberettigede gjorde. Den kildekritiske bevisstheten aktualiseres i dette møtet med avisartiklene, hvor elevene kan tolke og sammenligne hvordan folkeavstemningen ble presentert opp mot dens faktiske ordlyd. Basert på dette vil elevene derfor kunne danne sine egne fremstillinger av november-avstemningen, basert på et utvalgt kildemateriale.

«Historiebevissthet» er et annet kjerneelement i læreplanen for historiefaget, som gjør seg relevant i forbindelse med den andre folkeavstemningen i 1905. Der heter det at: «Elevene skal forstå seg selv som historieskapte og historieskapende med en fortid, nåtid og framtid». ⁴⁰ I denne sammenheng kan den etablerte forvekslingen av folkeavstemningen, som et spørsmål om statsform, gjøre seg gjeldene. Elevene kan her få innsikt i hvordan fremstillingen av folkeavstemningen i fortiden påvirker dens minne i samtiden, og derfor også at dens nåværende fremstilling vil ha innflytelse på hvordan den vil huskes i fremtiden.

³⁹ Utdanningsdirektoratet 2020: 2-3.

⁴⁰ Utdanningsdirektoratet 2020: 2-3.

2. Bakgrunn

Med bakgrunn i problemstillingen, vil det være hensiktsmessig å sette folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 i en bredere kontekst. Her vil de nasjonale storpolitiske hendelsene som fulgte i opptakten til folkeavstemningen bli vektlagt. Også de lokale forholdene i Trondheim anno 1905 vil bli utdypet. Tilsvarende vil også pressens samfunnsrolle bli presentert, men da adskilt i et generelt og et lokalt underkapittel.

2.1. Norge i 1905

Året 1905 markerte et nytt startskudd i fortellingen om Norge som en selvstendig nasjon. Med oppløsningen av den svensk-norske unionen var den siste spikeren i kisten satt.

Personalunionen hadde sin opprinnelse i utfallet av Napoleonskrigene, hvor det i Kiel ble bestemt at Norge skulle avstås fra Danmark til Sverige. Det argumenteres for at det opererte mer selvstendige betingelser for Norge i den nye personalunionen med Sverige, enn under «firehundreårsnatten» med Danmark. I de knappe hundre årene som personalunionen eksisterte, var medlemslandene kun forent av en felles konge og en felles utenrikspolitikk. Dette gjorde seg utslag i at Norge, ved inngåelsen av personalunionen, fikk beholde en revidert utgave av sin nyskrevne grunnlov. Norge fikk en demokratisk utvikling utover hundreåret, særlig markert med høydepunktet i 1884 med parlamentarismens innføring.

Det var gnisningene i utenrikspolitikken som ledet an til unionsbruddet. Striden dreide seg rundt et norsk ønske om å opprette et eget konsulatvesen, uavhengig fra det svenske. Sveriges respons kom i form av de seks kjente «lydrikepunktene». I mai 1905 økte spenningene ytterligere, da Stortinget trosset svenskene, ved å vedta et norsk konsulatvesen. Da unionskongen nektet å sanksjonere dette, responderte de norske statsrådene med å levere sine avskjedssøknader, som et uttrykk for deres misnøye.⁴¹ Basert på kong Oscar II's respons besluttet statsminister Michelsen at unionen var oppløst. Han ledet den nyopprettede samlingsregjeringen, som hadde blitt etablert i mars det samme året, på bakgrunn av spenninger i unionspolitikken. Michelsens respons til unionskongen er senere blitt kjent som 7. juni-vedtaket, hvor han tolket uttalelsen som en abdikasjonsakt: «Da det er mig klart, at nogen anden Regjering ikke kan dannes, saa bifalder jeg ikke Statsraadernes Afskjedsansøgninger».⁴² Unionsoppløsningen var dermed et faktum, sett fra et norsk

⁴¹ Ottosen, *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bind 2: parti, presse publikum 1880-1945*, 2010: 317.

⁴² Norland, Hennem & Damsgaard, *Hvem, hva, hvor 1905*, 2004: 113.

perspektiv. Svenskene uttrykte sin uenighet ved å stille krav om folkeavstemning om personalunionens videre eksistens. 13. august stilte 99,9 prosent av Norges stemmeberettigede folk seg bak 7. juni-vedtaket.⁴³ Høsten 1905 møttes representanter fra begge nasjoner i Karlstad for å slutføre de fredelige forhandlingene for unionsbruddet.

Parallelt med bruddforhandlingene, jobbet Michelsen og et begrenset antall fremtredende politikere i hemmelighet med å besette den norske tronen. Dette til tross for «Bernadotte-tilbudet» som ble fremlagt for kong Oscar II i forbindelse med 7. juni-vedtaket.

Unionskongen ble oppfordret til å la en svensk prins velges til norsk konge, mot deklamasjon av egen rett til den samme tronen.⁴⁴ Innenriks signaliserte tilbudet monarkiets uavbrutte eksistens, samtidig som den overfor omverdenen ble fremtonet som en gest til naboene i øst.⁴⁵ På bakgrunn av dette, kan derfor «Bernadotte-tilbudet» regnes som et taktisk grep, som med sin tilstedeværelse hindret alle muligheter for en norsk republikk.

Michelsen hadde utpekt Prins Carl av Danmark som sin utvalgte i kappløpet til den norske tronen. Ekteskapet til prinsesse Maud, yngstedatteren til den sittende monarken av Storbritannia kong Edvard VII og dronning Alexandra, styrket også prinsens appell. Sammen hadde de sønnen Alexander, som på sikt ville kunne sikre den norske monarkiske arverekkefølgen. Med utgangspunkt i disse forutsetningene ble det arrangert et uforpliktende møte mellom danskeprinsen og norske utsendinger den 29. juni, hvor statsministerens planer ble fremlagt.⁴⁶ Med bakgrunn i personalunionens pågående bruddforhandlinger, inntok Prins Carl en passiv stilling til den norske henvendelsen.

Det skulle likevel gå enda et par uker før Michelsens hemmelige plan skulle nå en større offentlighet. I første omgang ble resten av Regjeringen orientert den 11. juli om planene som hadde foregått bak lukkede dører. Dagen etter meldte Adresseavisen: «Ogsaa "Reuter"s Bureau meddeler, at Prins Karl har faaet Tilbud fra Norge».⁴⁷ Med bakgrunn i den voksende republikanske agitasjonen, stilte den danske prinsen krav om en ny folkeavstemning. Dette ble gjort for å unngå å bli betegnet som Michelsens «partikonge», slik at heller prinsens kandidatur ble emne for diskusjon.⁴⁸ Et positivt flertall ved folkeavstemningen ville også

⁴³ Bomann-Larsen, *Folket. Haakon & Maud II*, 2004: 380.

⁴⁴ *Ibid.*: 303-304.

⁴⁵ Norland, Hennem & Damsgaard 2004: 123.

⁴⁶ Fuglum & Mykland, *Norges historie. Bind 12: Norge i støpeskjeen. 1884-1920*, 1995: 124.

⁴⁷ Adresseavisen 12.07.1905: «Prins Carl af Danmark og Norge».

⁴⁸ Bomann-Larsen 2004: 412.

«betrygge ham mot republikanske angrep i fremtiden».⁴⁹ Imidlertid var det først den 19. oktober at Stortinget ble orientert om de virkelige planene Michelsen hadde lagt for nasjonens fremtidige statsform.⁵⁰

Da Kong Oscar II leverte sin offisielle abdikasjon ved undertegnelsen av Karlstad-forliket den 26. oktober, av slo han i samme håndvending «Bernadotte-tilbudet». Dermed var den fremtidige norske statsformen åpen for diskusjon. Etter dager med debatt mellom monarkistene og republikanerne, kunne Michelsen den 31. oktober annonsere den kommende folkeavstemningen. Samtidig fratrådte finansministeren Gunnar Knudsen sin stilling i Regjeringen, som en protest mot det oppstilte kabinettsspørsmålet.⁵¹ Regjeringen ville gå av ved et negativt flertall til henstillingen av prins Carl som norsk monark. Gjennom 14 dager tok en hektisk og het debatt plass i offentligheten. Med en overvekt på 78,9 prosent ja-stemmer, stilte det norske stemmeberettigede folk seg nok en gang bak Stortingets bemyndigelser.⁵² Prins Carl ble derfor den 22. juni 1906 kronet til kong Haakon VII av Norge. 1905 kan i så måte regnes som året da Norge sikret sin egen selvstendighet.

⁴⁹ Andersen, *1905: spillet bak kulissene*, 2005: 321.

⁵⁰ Bomann-Larsen 2004: 202.

⁵¹ Andersen 2005: 325-326.

⁵² Stortinget, *Ang. Redgjørelse for resultatene af folkeafstemningen den 12te og 13de november 1905*, 1906: 19.

Figur 1: Resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905.⁵³

Prins Carl av Danmark til norsk konge				
Kjøbstæder	Pers. med stemmerett	Deltaking i prosent	Ja-stemmer	Nei-stemmer
Fredrikshald	1822	92,6	1578	107
Sarpsborg	1151	82,3	709	235
Fredrikstad	2541	87,2	1871	325
Moss	1535	87,6	1194	134
Drøbak	405	85,9	330	18
Kristiania	39927	75,3	24027	5960
Hønefoss	403	85,1	293	49
Kongsvinger	305	88,5	249	19
Hamar	1007	92,3	646	280
Lillehammer	574	95,0	437	108
Gjøvik	596	93,5	353	203
Drammen	4316	82,9	3133	439
Kongsberg	1085	88,7	750	210
Holmestrand	446	83,0	345	25
Tønsberg	1505	74,3	1012	83
Sandefjord	910	75,2	589	91
Larvik	1936	78,1	1375	134
Kragerø	1006	78,4	694	95
Brevik	416	75,7	239	75
Porsgrund	908	82,5	566	183
Skien	1952	89,7	923	825
Østerrisør	762	72,6	476	76
Arendal	1805	72,0	1119	175
Grimstad	550	66,4	311	53
Kristiansand	2668	82,3	1099	1084
Flekkefjord	374	76,5	240	46
Stavanger	5038	85,2	3117	1149
Haugesund	1535	70,9	738	305
Bergen	13372	79,7	7418	3156
Aalesund	2589	75,7	1592	357
Molde	340	91,5	267	44
Kristiansund	2177	81,4	1390	376
Trondheim	7424	77,8	4110	1651
Levanger	289	84,4	188	55
Bodø	773	77,7	524	77
Narvik	939	60,8	244	322
Tromsø	1326	78,4	699	326
Hammerfest	426	78,4	212	120
Vadsø	323	89,5	151	138
Vardø	453	85,9	166	221
Til sammen	107909	78,8	65374	19329
Landsdistrikterne	331833	74,2	194189	49935
Riget	439742	75,3	259563	69264

⁵³ Ibid.: 19.

2.1.1. Trondheim i 1905

Som by hadde Trondheim hatt en sentral plass i Norges historie. Blant annet ved flere anledninger som hovedstad i riket, som sete for erkebispedømmet Nidaros og som kroningsstad med hjemmel i Grunnloven av 1814. I 1905 talte Trondheims innbyggertall i overkant av 40 000 mennesker, noe som gjorde den til Norges tredje mest folkerike by.⁵⁴ Dette dannet grunnlaget for at byen også ble regnet som nasjonens tredje største by talt i stemmeberettigede. Ved november-avstemningen kunne byen telle 7 424 stemmeberettigede personer, kun tydelig forbigått av Kristiania og Bergen, med henholdsvis 39 927 og 13 372 stemmeberettigede.⁵⁵

Som et naturlig resultat av byens store populasjon, hadde den også bredde i den politiske oppslutningen. Partiene Høyre, Venstre, Arbeiderpartiet og Avholdspartiet kan særlig trekkes frem som illustrative eksempler. Ved utgangen av det nittende århundret var det tradisjonelt Venstre som hadde dominert det politiske bybildet.⁵⁶ Det er likevel mulig å ane en annen utvikling etter århundreskiftet, da partiets storhetstid ble konstatert som over, ved Stortingsvalget i 1903. Valget viste at lojaliteten hos byens stemmeberettigede innbyggere nå lå hos Høyre, som fikk 2685 stemmer. Arbeiderpartiet fulgte med 1454 stemmer, og den tidligere eneren, Venstre, kapret 1110 av byens stemmer.⁵⁷ Disse forholdene ble ytterligere forsterket ved kommunevalget som fulgte året etter. Mens Høyre sikret majoriteten med 2543 av byens stemmer, forsterket Arbeiderpartiet ytterligere sin stilling som byens nest største parti med 2008 stemmer. Arbeiderpartiet opplevde derfor en betydelig fremgang på over 20 prosent, siden Stortingsvalget i 1900.⁵⁸ Kommunevalget i 1904 illustrerte også Venstres videre svekkelse som et resultat av indre splittelser i partiet, hvor partiet kun erobret 712 stemmer.⁵⁹ Trondheims politiske oppslutning ved folkeavstemningene i 1905, var i stor grad dominert av landets tre største partier, i respektiv rekkefølge; Høyre, Arbeiderpartiet og Venstre.

I Trondheim ble epoken mellom århundreskiftet og første verdenskrig betegnet som byens mest intense periode for sosiale og politiske motsetninger. Dette ble begrunnet med overklassens økende frykt for underklassen, samt den sistnevnte gruppens utålmodighet i

⁵⁴ Danielsen, *Det nye bysamfunn: 1880-1914*, 1958: 465.

⁵⁵ Se *Figur 1* for statistikk av resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. Stortinget 1906.

⁵⁶ Danielsen 1958: 489.

⁵⁷ Bull, *Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914*, 1939: 45.

⁵⁸ Buen, *Erindringer*, 1934: 76.

⁵⁹ Bull 1939: 51.

kampen for sosial utjevning.⁶⁰ Trondheim var dels en industri- og skipsfartsby, noe som har funnet en naturlig begrunnelse i byens tilgang på kystlinjen. Imidlertid viste tall fra perioden mellom 1900 og 1910 at næringene hadde en svak positiv ekspansjon, hvor de henholdsvis utgjorde 9,6 prosent og 10,5 prosent av byens samlede yrkesbefolkning.⁶¹ Den økte industrialiseringen, samt de teknologiske nyvinningene som fulgte med den, påvirket den tradisjonelle utførelsen av arbeidet. Imidlertid var det handel- og omsetningsvirksomheten som utgjorde de største næringene i byen, hvor de samlet utgjorde om lag 30 prosent av byens arbeidende befolkning i 1910.⁶² Trondheims yrkesaktive befolkning opplevde i likhet med nasjonens øvrige arbeidsstokk, en generell lønnsvekst gjennom århundrets ti første år. Gjennom nærlesning av statistikken kom det likevel fram at arbeiderlønnene i byene ble preget av en stillstand frem til og med 1905, før den deretter skjøt fart.⁶³

2.2. Pressen i 1905

Perioden mellom 1860 og 1910 er blitt betegnet som en ekspansjonsfase for den norske pressen, da antallet aviser ble femdoblet.⁶⁴ I 1905 sirkulerte det hele 184 aviser i Norge. Av disse var det om lag femti aviser som ble omtalt som Høyreaviser, femtifem som venstreaviser og fem arbeiderpartiaviser.⁶⁵ Denne kategoriseringen finner rot i at avisene rundt århundreskiftet ble betraktet som politiske, heller enn journalistiske produkt.⁶⁶ Dette kan finne støtte i etableringen av norske politiske partier fra 1884. Med et kollektivt syn i politiske saker, fikk dette betydning for at avisene presenterte tilsvarende holdninger i samfunnsaktuelle spørsmål. Ved den første folkeavstemningen i 1905 ble dette uttrykt slik: «Høgre-prensa var mest unionsvennleg, medan Venstre-prensa var pådrivar for unionsoppløsing».⁶⁷ Oppfinnelsene av telefonen og telegrammet muliggjorde denne enstemmigheten gjennom rask massespredningen av nyheter, både fra inn- og utland.

Det er mulig å argumentere for at pressen i 1905 nådde ut til folk flest rundt om i hele landet. For det første foregikk pressens ekspansjonsfase parallelt med den øvrige utviklingen i

⁶⁰ Danielsen 1958: 480.

⁶¹ Ibid.: 466.

⁶² Ibid.: 467.

⁶³ Det statistiske Centralbureau, «Arbeidslønninger 1905» i *Norges Offisielle Statistik V. 60*, 1908: 1.

⁶⁴ Flo, *Norsk pressehistorie 1-4 (1660-2010): Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, 2010: 13.

⁶⁵ Gjerdåker, «Monarki og prins Carl eller «fristat»? i *Lokale røyster i 1905: Unionsoppløsninga i aviser på Nord-Vestlandet*, 2005: 192.

⁶⁶ Ottosen, *Norsk pressehistorie*, 2012: 45.

⁶⁷ Ibid.: 62.

samfunnet. Industrialiseringen bidro til å gjøre avisene billigere. Ved å redusere papirkostnadene i overgangen fra tekstilpapir til tremassepapir, fikk derfor flere råd til å kjøpe dem.⁶⁸ For det andre ble også avisene mer tilgjengelige ved århundreskiftet. Bertrand Narvesens aviskiosker, lokalisert i hovedstaden og ved flere jernbanestasjoner, solgte eksempelvis aviser både fra inn- og utland. Det tredje argumentet baserte seg på den økte leseferdigheten i landet, som fant støtte i skolelovene fra 1860 og 1889.⁶⁹

2.2.1. Pressen i Trondheim i 1905

Trondheim huset i 1905 Norges eldste avis, Adresseavisen. Den ble etablert i 1767 med et kongelig privilegium i ryggen, noe som ga avisen enerett på all trykking av annonser nord for Dovrefjell. Dette tok imidlertid slutt i 1877 da privilegiet ble opphevet, og avisen måtte konkurrere med øvrige aviser på like rammevilkår.⁷⁰ Dette resulterte i at avisen måtte bruke de påfølgende årene som en omstillingsfase. Et ledd i denne fasen var ansettelsen av den konservative offiseren Johan Christian Høitomt som avisens redaktør i 1885. Med sitt lokale engasjement i partiet Høyre, staket han straks ut den videre veien for avisen. I lys av samtidens politiske presse, var det ikke uvanlig at avisen og redaktøren ga uttrykk for det samme.⁷¹ Det skulle likevel ikke gå mer enn seks år før Høitomt ledet an kjøpet av Adresseavisen, som et ledd i Høyres opposisjon mot Venstre.⁷²

I den venstreorienterte avisen Dagsposten fant Høitomt og Adresseavisen sin lokale politiske konkurrent. Spaltene i de respektive avisene ble hyppig fylt med kvasse ordvekslinger mellom redaktørene. Debattene utviklet seg etter hvert til å bli så personlig at de måtte gå rettens vei for å kunne fortsette meningsutvekslingen på en anstendig måte. I 1886 gikk eksempelvis Høitomt til søksmål mot daværende redaktør i Dagsposten. Redaktør Hjalmar Løken ble derfor saksøkt for ærekrenkelse, da han hadde betegnet Adresseavisen slik: «under den nuværende Redaktion er en løgnagtig Avis».⁷³ Bøteleggelse hindret ikke fortsettelsen av det fiendtlige ordskifte mellom byens store aviser. I 1890 overtok Håkon Løken redaktørposten i Dagsposten, etter sin fetter. Han ble omtalt som en av Trondheims mektigste og mest omtalte menn, med sitt engasjement i Venstres lokalpolitikk, og som medlem av kommunestyret.⁷⁴ I

⁶⁸ Bastiansen & Dahl, *Norsk mediehistorie*, 2019: 138.

⁶⁹ *Ibid.*: 144.

⁷⁰ Støren, *Adresseavisen to hundre år: Fra postrytternes til telesatellittenes tidsalder*, 1967: 171.

⁷¹ Hasle, «Pressa i 1905» i *Lokale røyser i 1905: Unionsoppløsninga i aviser på Nord-Vestlandet*, 2005b: 16.

⁷² Danielsen 1958: 79.

⁷³ Dagsposten 15.07.1886: «Adresseavisen»; Støren 1967: 196.

⁷⁴ Danielsen 1958: 481.

så måte fikk derfor Høitomt en ny hovedmotstander å hakke løs på i avisens spalter. De indre splittelsene innen Venstrepartiet, slo også sprekker i Trondheims venstrepressen. Disputter mellom Løken og Dagspostens eiere om redaktørens tilnærming til sosialradikalismen, ledet an til førstnevntes etablering av en ny avis i 1902. Avisen fikk navnet Nidaros, og ble straks en betydningsfull venstreavis i Trondheim.⁷⁵

I 1905 talte Adresseavisen et opplag på om lag 2500. En av byens yngste aviser, Ny Tid, kunne derimot skilte med et opplag på omtrentlig 3500, noe som betydde at byens eldste avis var forbigått.⁷⁶ Avisen fungerte som et arbeiderorgan for det nordenfjeldske Norge. Med kjennemerke som en sosialistisk avis ble den raskt en representant for den tallrike arbeiderklassen.⁷⁷ I likhet med de andre avisene var det mulig å finne likhetstrekk mellom redaktøren og avisens politiske profil. Anders Buen, tidligere redaktør av avisen Social Demokraten i Kristiania, ble ansatt som avisens første redaktør i 1899. Året etter ble avisen regnet som et arbeiderpartiorgan.⁷⁸

⁷⁵ Støren 1967: 229.

⁷⁶ Christiansen, *Det sto i Adressa – 250 år med nyheter*, 2016: 80; Ny Tid 13. november 1905: «Ny Tid».

⁷⁷ Christiansen 2016: 113.

⁷⁸ Danielsen 1958: 235.

3. Trondheimspressens agitasjon i forkant av folkeavstemningen

I dette påfølgende kapittelet vil selve analysen av Trondheimspressens agitasjon mellom 31. oktober og 13. november foregå. Her vil de kategoriserte sitatene sammenlignes, samt tilføyes med aktuell litteratur for å kunne sette dem i en kontekst som svarer på problemstillingen: *Hvordan ble folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 dekket av Trondheimspressen?* Dette empirikapittelet er kategorisert i fire tematiske underkapitler, med tilhørende underkapitler: *3.1 Folkeavstemningen, 3.2 Hovedargumentene, 3.3 Folkeavstemningen som en partisak og 3.4 Trondheimspressen i strid.*

3.1. Folkeavstemningen

Onsdag 1. november 1905 kunne Trondheims innbyggere for første gang lese om den forestående folkeavstemningen, som dagen i forveien hadde blitt vedtatt i Stortinget. Både Nidaros og Adresseavisen presenterte avstemningens konkrete ordlyd for velgerne under overskriftene *Stemmeseddelsens inhold* og *Folkeafstemningen. "Ja" for Regjeringen*. Det skulle likevel gå ytterligere en dag før Ny Tids lesere ble introdusert for den. Dette hadde bakgrunn i at: «Stortingsdebatten maa paa grund af annonsemængden udstaa til imorgen».⁷⁹ Det er mulig å argumentere for at selve annonseringen av folkeavstemningen ikke kom som en overraskelse på avisenes lesere, da det derimot var knyttet større spenning til datoen dette skulle avgjøres, samt til ordlydens endelige karakter. Dette kan begrunnes med at Trondheimspressen, i likhet med den i Kristiania, daglig trykte utfyllende referater fra de hete stortingsdebattene som fulgte etter svenskenes avslag på Bernadotte-tilbudet. Helt fra den 26. oktober ble myndighetenes plan for å fylle den norske tronen satt i pressen søkelys. En slik presseformidling av de pågående politiske utfordringene bidro derfor til å forberede de stemmeberettigede på at de atter en gang skulle legge sine stemmer i urnen, for rikets fremtid. Til tross for dette var det likevel mulig å observere divergerende holdninger tilknyttet datoene avstemningen skulle avholdes. Kun 14 dager skilte Stortingets vedtak om folkeavstemningen og dens siste dag. I Nidaros ble den tidsmessige bekymringen uttrykt slik: «Hastverk er lastverk. Det er yderst uheldigt, at ikke Vælgerne faar tilstrækkelig tid til at overveie et saa viktig spørsmål».⁸⁰ Som en følge av dette fulgte avisen opp med å omtale det kommende utfallet som «uægte» og «forhastet».⁸¹ Avisen Nidaros var likevel ikke alene om å uttrykke

⁷⁹ Ny Tid 01.11.1905: «Dagens nyt».

⁸⁰ Nidaros 05.11.1905: «Omstændighedernes Kongedømme».

⁸¹ Nidaros 04.11.1905: «Bare 8 dage. Utilbørlig Pres paa vælgerne».

sin misnøye med avstemningens tidspress, da Ny Tid illustrerte dette ved å sitere et forslag Stortingsrepresentanten Wollert Konow kom med i Stortinget: «ialfald gi vælgerne en rimelig frist – ialdfald til 19. og 20. november».⁸² Forslaget ble nedvotert. På den andre siden stilte Adresseavisen seg som en uforstående motpol til de tidsmessige bekymringene som hadde oppstått: «Vi hørte intet til det den 13de August. [...] Nu giver Storthinget Regjeringen en Bemyndigelse, og man spørger Vælgerne: Er i enig i det eller ikke?».⁸³ Ved å vise til den foregående folkeavstemningen, som kun ga vælgerne to dager lengre betenkningstid, forsøkte Adresseavisen å nedtone vælgerens innsats, til kun å gjelde et ja eller nei. Med bakgrunn i erfaringene fra den foregående folkeavstemningen, betraktet Adresseavisen således tidsfristen som tilstrekkelig.

Med utgangspunkt i Nidaros og Ny Tids bekymring tilknyttet folkeavstemningen, er det likevel hensiktsmessig å belyse presset vælgerne ble utsatt for. Sistnevnte meldte imidlertid på avstemningens siste dag at: «Thi det er utvilsomt, at hadde det norske folk faat om ikke mere end en maaned længre tid at betænke sig i, vilde resultatet blit et ganske andet».⁸⁴ Fra nei-sidens perspektiv kan dette sitatet illustrere at de 14 gitte dagene, ikke var tilstrekkelige som betenkningstid. Dette stilte som et motstykke til oppfattelsen som ble uttrykt i Adresseavisen.

Den 1. november ble det stemmeberettigede folket endelig kjent med den faktiske ordlyden de skulle ta stilling til. Ganske enkelt skulle de gi sitt ja eller nei til prins Carl av Danmark som ny norsk konge. Til tross for dette har det etablerte folkeminnet av november-avstemningen gitt uttrykk for noe annet. I sin artikkel i forbindelse med 100-års markeringen poengterte statsviteren Skagestad at folkeavstemningen ofte ble forvekslet som en avstemning om rikets fremtidige statsform. Ja eller nei til ny konge, ble i så måte forenklet til valget mellom monarki og republikk. Nærlesningen av avisene fra 1905 viste like fullt at det eksisterte flere eksempler på dreininger av ordlyden, som avviket fra dens egentlige karakter. Pressens mangfoldige tolkninger av avstemningen vil derfor bli undersøkt i respektive underkapitler som omhandler; statsformen, regjeringen og prinsen. I den forbindelse kan det også være verdt å bemerke at Trondheimspressen gikk langt i forenklingen av folkeavstemningen. For eksempel ble rikets språkform også dratt inn i den samme debatten. Dette kan illustreres med Ny Tids appell *Til alle norske maalfolk*: «det er vel ingen som trur at danskeprinsen vil lære

⁸² Ny Tid 06.11.1905: «Stortingsdebatten om statsformen. Eftermiddagsmøte tirsdag.»

⁸³ Adresseavisen 02.11.1905: «Aklestads Foredrag i Storthinget».

⁸⁴ Ny Tid 13.11.1905: «For republikken. Mødet i "Hjorten" lørdag. Folketog søndag.»

norsk landsmaal».⁸⁵ På grunn av dette er det derfor mulig å stille spørsmål ved hvordan pressens agitasjon påvirket stemmene som ble lagt i urnene. Kombinasjonen av tidspress og tolkningsmangfold gjør det interessant å undersøke det lokale utfallet av avstemningen nærmere. Dette vil det bli viet plass til i slutten av det inneværende underkapittelet.

3.1.1. Valget mellom «Kolera» og et «fremmed Eksperiment»

«Dette blev jo i virkeligheten en kamp om kongedømme eller republikk i en forvansket og forvillende form».⁸⁶ Dette var slik Ny Tids redaktør Buen mintes november-avstemningen, etter at 30 år hadde passert. Utsagnet kan finne støtte i hvordan avisene fremstilte den forestående avstemningen for sine lesere. 2. november trykte både Nidaros og Ny Tid uavhengige opprop som knyttet folkeavstemningen til spørsmålet om statsformen: «Ethvert ja er en stemme for Kongedømmet, ethvert nei en stemme for republikken».⁸⁷ Her ble de respektive oppropene benyttet som agitasjonskanaler i overbevisningen om at en nei-stemme, var en stemme for republikken. Altså var den ikke kun begrenset til et nei for prins Carl.

Adresseavisen kan her stille som en motpol til Nidaros og Ny Tid. Dette kan begrunnes med at avisen aldri trykte et tilsvarende opprop, hvor avstemningen ble dreid til å omhandle valget mellom monarki og republikk. Med utgangspunkt i Adresseavisens favorisering av monarkiet, kan denne avgjørelsen forsvares med at avisen ikke så seg tjent med andre alternativer til kongedømmet. Dette kan finne ytterligere støtte i avstemningens ordlyd, som tok form som et rent kongevalg. På denne måten ble avisenes ulike behov i fremstillingen av folkeavstemningen tydeliggjort. Adresseavisen, stilte på den ene siden spørsmålet som et ja eller nei til monarkiets innførelse, representer med prins Carl. I ordlydens mangel på likeverdige alternativ til monarkiet, forsøkte Nidaros og Ny Tid på den andre siden å inkludere republikken inn i avstemningsspørsmålet. Allerede den 31. oktober formulerte avisen Nidaros denne misnøyen på følgende vis: «Det er alt andet end like vilkaar.»⁸⁸ Utsagnet kan sees som et uttrykk for avstemningens karakterisering som et plebisitt.⁸⁹

⁸⁵ Ny Tid 07.11.1905: «Til alle norske maalfolk».

⁸⁶ Buen, *Erindringer*, 1939: 80.

⁸⁷ Nidaros 02.11.1905: «Opraab til de norske Vælgere»; Ny Tid 02.11.1905: «Stem nei! Et opraab!».

⁸⁸ Nidaros 31.10.1905: «Om regjeringens Proposition om Folkeafstemningen».

⁸⁹ Skagestad, «Folkeavstemningen 12.-13. November 1905: Myter og konsekvenser» i *Norsk statsvitenskapelig Tidsskrift* 21(3), 2005: 281.

I likhet med divergensen i Trondheimspressen, var det også mulig å gjenkjenne et tilsvarende skille mellom ja- og nei-siden i Kristiania. Dette kan illustreres med et sitat hentet fra den republikanskvennlige avisen Dagbladet: «Eller om det med sit Nei vil erklære, at den republikanske statsform stemmer bedst med vore forhold». ⁹⁰ En nei-stemme ble også her forstått som en stemme til republikken. Til tross dette skillet mellom de ulike leirenes fremstilling av folkeavstemningen, kan likevel ikke ansvaret for den alternative tolkningen av avstemningen kun legges på de republikkvennlige avisene. Dette kan begrunnes med at også Adresseavisen og Aftenposten i Kristiania, hyppig benyttet seg av begreper som kunne assosieres med «kongedømme» og «republik» i artiklene som omhandlet avstemningen. Her kan reklamen for «Royal Baking Powder», som prydet begge avisenes forsider, stille som et av flere eksempler. Det at reklamen også inkluderte oppskriften for «Dronningkake», kan også underbygge dette. ⁹¹ Adresseavisen var heller ikke fremmed for å omtale innførelsen av republikken i sine artikler, men da i et negativt og fremmedgjort perspektiv: «af ukjent form og farve». ⁹²

Med bakgrunn i forståelsen av folkeavstemningen som valget av fremtidig statsform, er det mulig å argumentere for at det bevisst ble benyttet positive og negative representasjoner om disse alternativene. Her var det mulig å gjenkjenne tre mønstre i avisenes omtale av monarkiet og republikken. Den første kan eksemplifiseres med følgende sitat hentet fra Nidaros i omtalen av republikken: «den er hele verdens fremtidsideal». ⁹³ Her kan også Adresseavisens omtale av den alternative statsformene stille som et illustrativt eksempel: «Den monarkiske Statsform passer best for os, da den havde Rod i vore Traditioner og vor hele Udvikling, medens Inførelsen af en Republik vil være et fremmed Eksperiment i vort Land». ⁹⁴ Begge avisene omtalte respektive styresett i positiv forstand, republikken som et «fremtidsideal» og Monarkiet med «Traditioner». Denne forskjønnelsen av ønsket statsform, kan derfor sees som avisenes forsøk på å favorisere den ene styreformens til fordel for den andre.

For det andre var det likevel mulig å også syne et annet mønster i avisenes representasjon knyttet til valget av statsform. Dette kan eksemplifiseres med Adresseavisens bruk av ord som «fremmed» og «Eksperiment» i betegnelsen av republikken. Ved å ordlegge seg fremmedgjørende overfor republikken, ble leserne instinktivt knyttet til dens motpol; her

⁹⁰ Dagbladet 01.11.1905: «Udfaldet i Stortinget».

⁹¹ Aftenposten 31.10.1905a: «Royal Baking Powder»; Adresseavisen 01.11.1905: «Royal Baking Powder».

⁹² Adresseavisen 06.11.1905: «Statsraad Arctanders Foredrag i Trondheim».

⁹³ Nidaros 02.11.1905: «L'Européen om Kongedømmet»

⁹⁴ Adresseavisen 31.10.1905: «Folkeafstemningen og kongevalg. Fra Storthingets Møde igaar».

representert med monarkiet. En tilsvarende representasjon var også å finne i Nidaros' omtale av monarkiet. Avisen benyttet seg av ironi for å oppnå samme fremmedgjørende effekt som Adresseavisen hadde benyttet seg av, da det ble trukket paralleller mellom de foregående unionskongene og den danske prinsen: «Me hev vore det utan i 600 aar no».⁹⁵ Monarkiet kunne derfor betegnes som en «nyskapning» i Norge.

Det var også mulig å gjenkjenne et tredje mønster som ble benyttet i avisenes representasjoner av statsformene. Her gikk imidlertid både Nidaros og Ny Tid lengre enn Adresseavisen i sine omtaler av kongedømmet, som den uønskede statsformen. For å distansere sine respektive lesere så langt fra monarkiet som overhodet mulig, ble styreformen forsøkt sykelliggjort. Monarkiet ble eksempelvis karakterisert som *Blindtarmen*, «et rudmimentært (aflægs) organ», hvor dens innførsel videre ble sidestilt med det å «importere en ladning *kolera*».⁹⁶ Disse eksemplene viste at avisene gikk langt i å oppvurdere det ønskede utfallet av folkeavstemningen, noe som naturlig gikk på bekostning av representasjonen av det alternative styresettet.

Til tross for at samtlige av avisene benyttet både negativt og positivt ladde representasjoner om de alternative statsformene, var det likevel mulig å identifisere ulikheter i hvordan avisene appellerte til sine lesere. Dette skillet kom tydeligst frem i komparasjonen mellom Adresseavisen og Ny Tid. Førstnevnte spilte på leserens følelser på følgende måte: «Ved vor Stemmegivning idag staar vi til Ansvar ikke blot ligeoverfor den nuværende Slegt, men ligeoverfor Forfædrne og Efterkommerne».⁹⁷ Adresseavisens bruk av ord som «Ansvar» og «Slegt» gjorde det mulig å se sitatet i tråd med avisens konservative uttrykk, som en Høyreavis. Ved å spille på lesernes ansvarsbevissthet, kunne dette tolkes som avisens forsøk på å overbevise leserne om monarkiets egnethet for nasjonen, også for fremtidig «Slegt».

Ny Tid appellerte også direkte til sine lesere, men da gjennom andre agitasjonsmetoder. Disse var tilpasset avisens lezerskare. Dette kan illustreres gjennom artikkelen med overskriften: *Republiken vil bidra til klasseforskjellens udjævnelse*. Som en arbeiderpartiavis for arbeiderne, appellerte derfor Ny Tid til sine lesere ved å inkludere klassekampen inn i avstemningsspørsmålet. Avslutningsvis het det i artikkelen at: «Husmannssønnen kan lige snart som embedsmannssønnen bli præsident», men da med følgende forbehold: «hvis han er

⁹⁵ Nidaros 04.11.1905: «Overgangskonge».

⁹⁶ Nidaros 04.11.1905: «Blindtarmen»; Ny Tid 01.11.1905: «Folketidene».

⁹⁷ Adresseavisen 12.11.1905: «Ansvar».

skikket til det».⁹⁸ På den ene siden ble monarkiet fremmedgjort for den menige nordmann, ved å peke på dens urimelige suksessjon basert på fødsel, og ikke egnethet. Republikken ble på den andre siden knyttet nærmere leserne ved å henvise til noe identifiserbart som «Husmannssønnen». Mens Adresseavisen appellerte til sine lesere med ansvarsbevissthet for fremtiden, forsøkte derimot Ny Tid å tenne fremtidshåpet hos sine lesere, ved å opphøye skikkethet til fordel for arv.

3.1.2. Regjeringen som «folkefrihedens værste fiende»

Samme dag som folkeavstemningen ble vedtatt i Stortinget, meldte Adresseavisen at: «Skulde det usandsynlige Tilfælde indtræffe at Regjeringens Forslag skulde lide Nederlag enten i Stortinget eller ved Folkeavstemningen, da træder Regjeringen af».⁹⁹ Med bakgrunn i dette forbeholdet ble derfor den andre folkeavstemningen i 1905 merket som et kabinettsspørsmål. Spørsmålet for eller mot prins Carl, ble i så måte forkludret til et spørsmål for eller mot den sittende Regjeringen. I Trondheimspressen ble kabinettsspørsmålet vurdert ulikt av de respektive avisene. På den ene siden ble avgangstrusselen sett i sammenheng med tidspresset og avstemningens mangel på likeverdige alternativer. Dette resulterte i flere artikler hvor folkeavstemningen ble omtalt i negativ forstand, da den var tuftet på et pålagt press skapt av Regjeringen. I Ny Tid kom den oppsamlede misnøyen tilknyttet kabinettsspørsmålet til uttrykk slik: «Et nyt kongedømme i Norge vilde ikke bli af Guds naade, ikke engang af folkets naade, men kun af Michelsens naade».¹⁰⁰ På samme måte som ved den foregående folkeavstemningen, ble det også denne gang spilt på folkets tillitsforhold til Regjeringen. Sist gang gjorde dette seg utslag i pressens selvpålagte sensur. Ved den forestående avstemningen ble tillitserklæringen derimot aktualisert gjennom Regjeringens avgangstrussel. Dermed ble folkets bidrag i folkeavstemningen komprimert til å kun å bifalle Regjeringens politikk. Altså som et ja eller nei til statsminister Michelsen. I Ny Tid ble derfor Regjeringens kabinettsspørsmål vurdert slik: «Det var en illoyal fremgangsmaade».¹⁰¹

På den andre siden fremstilte Adresseavisen kabinettsspørsmålet i en betraktelig mer positiv forstand. Regjeringens deterministiske tillitsforhold ble her byttet ut med en «Taknemmelighedsgjæld»: «Det vil og bør erindres, at Nationen staar i stor Taknemmelighedsgjæld til den. Den har ved sin Klogskab og Dygtighed frelst Landet fra de

⁹⁸ Ny Tid 09.11.1905: «Republiken vil bidra til klasseforskjellens udjævnelse».

⁹⁹ Adresseavisen 31.10.1905: «Folkeafstemningen».

¹⁰⁰ Ny Tid 02.11.1905: «Stortingsdebatten om statsformen. Eftermiddagsmøde mandag».

¹⁰¹ Ny Tid 02.11.1905: «Stortingsdebatten om statsformen».

største Farer. Hvad disse Mænd raader til, kan Folket med Tryghed følge».¹⁰² Her prøvde Adresseavisen å spille på lesernes følelser. Dette kan begrunnes med den sterke patosen som var tilknyttet Michelsens nyopprettede samlingsregjering, da det var disse menn som hadde ledet landet ut av personalunionen og inn i selvstendigheten.

For Ny Tid veide imidlertid ikke takknemligheten overfor Regjeringen opp for presset den hadde påført velgerne med avgangstrusselen. Regjeringen ble derfor omtalt som: «folkefrihedens værste fiende».¹⁰³ Som et svar på den negative omtalen tilknyttet Regjeringen, trykte derfor Adresseavisen et tilsvarende stikk rettet mot nei-leiren: «Thi ingen vil paastaa, at den nuværende Opposition har Mænd, der er skikket til eller har den fornødne Dygtighed og Prestige [...] at føre Landet ind i ordnede Forholde».¹⁰⁴ På denne måten var den sittende Regjeringen det optimale alternativet for landets videre fremtid, da de tross alt hadde «frelst Landet fra de største Farer». I lys av avisenes ulike syn på den sittende Regjeringen, er det derfor mulig å forsvare bemerkningen om at Trondheimspressen forholdte seg ulikt i møtet med Regjeringens kabinettsspørsmål.

Med bakgrunn i den pågående debatten rundt Michelsen og Regjeringens egnethet, gjorde Adresseavisen et nummer ut av det å dreie ordskiftet bort fra dem som subjektet ved avstemningen. I stedet ble det forsøkt å vektlegge Regjeringens rådgivning, som de hadde basert sin «Klogskab og Dygtighed» på. Regjeringen rådet de stemmeberettigede til å gi sitt ja til den danske prinsen. Nidaros, stilte seg på den andre siden bak misnøyen som Ny Tid rettet mot Regjeringens organisering av folkeavstemningen. Dette kom til uttrykk slik: «Men for Prins Carl blir Afstemningen som statsminister Hagerup med rette siger, aldeles verdiløs».¹⁰⁵

3.1.3. Prins Carl som «Monarkisternes partikandidat»

Som et resultat av pressens tolkningsmangfold i folkeavstemningen, ble det naturligvis viet mindre spalteplass til avstemningens virkelige kjerne. Dette resulterte i at Prins Carl sjeldent ble navngitt i Trondheimspressens debatter i dagene som ledet opp til folkeavstemningen. Dette til tross for at de stemmeberettigede i utgangspunktet ble bedt om å gi sin stemme for eller mot han. Særlig mangelen på prinsens tilstedeværelse i den monarkivennlige

¹⁰² Adresseavisen 03.11.1905: «Regjeringens Opraab».

¹⁰³ Ny Tid 02.11.1905: «Kongebladene».

¹⁰⁴ Adresseavisen 31.10.1905: «Folkeafstemningen».

¹⁰⁵ Nidaros 05.11.1905: «Omstændighedernes Kongedømme».

Adresseavisen kan fremheves. Dette fraværet kan finne begrunnelse i to ulike argument. For det første, ble Trondhjems innbyggere kjent med prins Carls kandidatur til den norske tronen, allerede den 12. juli det samme året.¹⁰⁶ Med bakgrunn i dette er det derfor mulig å anta at debatten omkring prins Carls egnethet for den norske tronen fant sted gjennom sommeren og den påfølgende høsten. Mangelen av prins Carl i avisartiklene, kan derfor skyldes en metthet i avisenes agitasjon for hans kandidatur. Dette sitatet hentet 2. november fra Adresseavisen kan ytterligere underbygge dette: «han vil blive modtaget med festlige Hilsener over det hele land, fra Nordkap til Lindesnæs».¹⁰⁷ Her ble prinsen fremstilt som en allerede allmenn akseptert kandidat til den norske tronen. Med utgangspunkt i denne oppfattelsen av prinsens aksept, kunne Adresseavisen heller legge sitt engasjement i det å agitere for monarkiet som mer egnet enn republikken.

Adresseavisens lokalisering i Trondheim, kan stille som et annet alternativ i forklaringen av prinsens fravær i byens avisdebatter. Dette argumentet finner støtte i at nasjonen hadde vært «utan [konge] i 600 aar no».¹⁰⁸ Gjennom de foregående unionelle forbindelsene med Norges naboland, hadde unionskongene fysisk vært distansert fra det norske folk, da de ikke hadde vært bosatt i landet. Ved den forestående folkeavstemningen var det derimot Kristiania som stilte kandidaten kongelig residens. Trondheim var i så måte kun aktuell som kroningsstad, og det ville derfor fortsatt eksistere en fysisk avstand mellom Trondheims innbyggere og den potensielle kongen. Med bakgrunn i dette kan det virke som at Adresseavisen forsøkte å skaffe et positivt flertall, ved å vende agitasjonen fra prinsen som person, til monarkiet som best egnet styreform. Det at prins Carl derimot ble hyppigere omtalt i Kristianiapressen, kan støtte dette argumentet ytterligere. Eksempelvis skrev Aftenposten følgende om det potensielle kongsemnet: «Vi er de heldige Situation, at vi kan faa en ung, oplyst monark fra nærbeslegtet folk. Denne Anledning bør vi ikke forspilde».¹⁰⁹ Her ble ordene «ung», «oplyst» og «nærbeslegtet» benyttet i forsøket på å knytte leserne i Kristiania tettere på den fremtidige kongen.

Til tross for at Trondheimspressen trykte færre artikler om prinsen som person, ble likevel hans anseende blant det norske folk belyst. Synet på prinsens allmenne aksept «fra Nordkap til Lindesnæs» var derfor delt. På den ene siden prøvde Adresseavisen å fremheve en positiv

¹⁰⁶ Adresseavisen 12.07.1905: «Prins Carl af Danmark og Norge».

¹⁰⁷ Adresseavisen 02.11.1905: «Kongevalg. Af Jonas Lie».

¹⁰⁸ Nidaros 04.11.1905: «Overgangskonge».

¹⁰⁹ Aftenposten 01.11.1905b: «For Kongevalg. Udtalelser fra Trondhjem».

karakteristikk ved det kongelige embetet, som en representant for hele folket: «Det er derfor en grov Vildfarelse at tro, at en folkevalgt Præsident alment vil blive mere populær end en arvelig Konge, der ikke tilhører noget Parti».¹¹⁰ På motsatt side stilte Nidaros spørsmål ved prinsens allmenne representativitet: «Er han andet end Monarkisternes partikandidat mot republikanerne?».¹¹¹ På denne måten ble prinsen billedgjort som en presidentkandidat, ved å redusere det kongelige embetes representativitet til å omhandle partitilhørighet. Prins Carl ble her forstått som Regjeringen-Michelsens presidentkandidat, da hans virke ble satt på valg gjennom folkeavstemningen. På denne måten ville ikke prins Carl kunne representere hele det norske folk, da han var bundet til Regjeringen. Det var nettopp med utgangspunkt i disse bekymringene at prinsen selv initierte et krav om folkeavstemning vedrørende hans kandidatur. Dette gjorde han i frykt for å bli oppfattet som statsminister Michelsens «partikonge».¹¹² Med bakgrunn i pressens divergerende fremstilling av prinsen, hadde prins Carl derfor et behov for å vite at han var ønsket av det norske folk, før han takket ja til tronen. På denne måten kunne det avdekkes om han kun var ønsket av Regjeringen-Michelsen.

Ny Tid meldte seg også på i den eksiterende debatten omkring nasjonens fremtidige styresett. Dette gjorde avisen ved å skissere en mulig løsning på problematikken: «Norge burde herefter bli styret af norske mænd».¹¹³ I lys av at Ny Tid aktivt agiterte mot danskeprinsen, skulle avisen helst ha sett en norsk presidentkandidat som et alternativ i avstemmingsspørsmålet. En slik etterlysning kan likevel ikke regnes som et lokalt fenomen, kun begrenset til Trondheimpressen. I Kristiania ble særlig prins Carls nasjonalitet aktualisert i Dagbladets spalter. Prinsens danske opprinnelse ga videre grobunn for at avisen betegnet han som «fremmed» for det norske folk. I likhet med Ny Tid, var Dagbladets tankegang å: «Lad nordmænd raade i Norge».¹¹⁴ Det er også blitt gjenkjent andre forsøk på å sikre norsk styre av nasjonen. I flere aviser i Romsdalen ble eksempelvis norske William Coucheron-Aamot presentert som et potensielt kongsemne.¹¹⁵ Hans tronkandidatur kan ikke sies å ha hatt særlig innflytelse, da forslaget aldri nådde utenfor Romsdalens grenser.

¹¹⁰ Adresseavisen 10.11.1905: «Konge eller Præsident?».

¹¹¹ Nidaros 11.11.1905: «Fra Nordland».

¹¹² Bomann-Larsen, *Folket. Haakon & Maud II*, 2004: 412.

¹¹³ Ny Tid 02.11.1905: «Vore landsmænd i Amerika».

¹¹⁴ Dagbladet 09.11.1905: «Stem nei».

¹¹⁵ Gjerdåker, «Monarki og prins Carl eller «fristat»? i *Lokale røyster i 1905: Unionsoppløsninga i aviser på Nord-Vestlandet*, 2005: 194.

3.1.4. Resultatene fra folkeavstemningen

Majoriteten av Trondheims innbyggere hadde i likhet med resten av landet, gitt sitt positive flertall for kroningen av den danske prinsen. Ved endt votum viste tallene 4110 ja-stemmer og 1651 nei-stemmer. Dette representerte henholdsvis 71,3 prosent og 28,7 prosent av byens stemmeberettigede innbyggere.¹¹⁶ Som tidligere nevnt hadde byen en høyere andel nei-stemmer enn landsgjennomsnittet. Til komparasjon stemte om lag hver femte innbygger mot Regjeringens forslag på landsbasis, mens det samme ble gjort av hver tredje stemmeberettigede i Trondheim. Resultatene stemte overens med Adresseavisens predikasjon for folkeavstemningens utfall. Disse ble fremlagt for avislesere allerede den 1. november, samme dagen som avstemningens ordlyd ble annonsert: «Der vil naturligvis ogsaa fremkomme mange stemmer for Republikken, eller – hvad der er det samme – mange Nei-stemmer i Byerne, hvor jo mange organiserede Socialister findes i omtrent hver eneste By».¹¹⁷ Til tross for at byen samlet ga sitt ja til den danske prinsen, gjorde likevel andelen nei-stemmer inntrykk. Dette kan ytterligere illustreres med redaktøren av Ny Tids senere erindringer av den aktuelle folkeavstemningen: «Nå, vi vet hvordan det gikk. Republikanerne blev i et ynkelig mindretall. I Trondheim blev vi dog en god tredjedel».¹¹⁸

I sammenheng med avstemningens utfall, kan også statsviteren Stein Rokkans teori om «Sentrum-periferi-konflikt» trekkes frem. Teorien dreide seg rundt eksistensen av kontinuerlig regionale forskjeller i resultatene ved en folkeavstemning. Han påpekte at de regionale avvikene eksisterte til tross for den sosiale og kulturelle utjevningen som er funnet sted med årenes løp.¹¹⁹ Med bakgrunn i teorien var det derfor mulig å forvente avvikende avstemningsresultater, mellom sentrum og periferien. I sitt bidrag til «Sentrum-periferi-konflikten» utarbeidet statsviteren Sten Sparre Nilson fem regioner i Norge. Trondheim ble i likhet med Bergen, plassert i den andre kategorien «ytre sentrum». Dette støtter det tidligere nevnte funnet av byenes høye andel av nei-stemmer, til tross for det samlede flertallet med positive stemmer. Det var derimot i Nilsons fjerde region, «daler, fjell og indre fjorder» som inkluderte deler av Innlands-Norge, Trøndelag og Nordland, at de høyeste forekomstene av negative stemmer fant sted.¹²⁰ I så måte virket derfor denne regionen som en periferi til Trondheim, som i denne sammenheng fungerte som et sentrum. Stemmeforholdet i

¹¹⁶ Se *Figur 1* for statistikk av resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. Stortinget 1906.

¹¹⁷ Adresseavisen 01.11.1905: «Debatten om Regjeringsforslaget».

¹¹⁸ Buen 1934: 81.

¹¹⁹ Bjørklund, *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994*, 1997: 12.

¹²⁰ *Ibid.*: 155.

hovedstaden, som et «indre sentrum», svarte derimot nærmere til landsgjennomsnittet enn det «ytre sentrum», hvor henholdsvis 80,1 prosent stemte ja og 19,9 prosent stemte nei.¹²¹ «Sentrum-periferi-konflikt»-teorien stemte dermed med disse mindre avvikene mellom byene, selv om begge «sentrum»-kategoriene uttrykte et positivt flertall for den danske prinsen.

Til tross for dette positive flertallet av ja-stemmer og med den forventede eksistensen av nei-stemmer, er det mulig å argumentere for at statistikken over resultatene også inkluderte mørketall. På den ene siden svarte statistikken på folkeavstemningens ordlyd, ved å presentere utfallet i antall ja- og nei-stemmer. På den andre siden, særlig med bakgrunn i undersøkelsene som er blitt gjort i pressen, er det mulig å argumentere for at statistikken kom til kort. Dette kan begrunnes med utgangspunkt i folkeavstemningens tolkningsmangfold, som avisene presenterte for sine lesere. I så måte kan derfor ikke statistikken kun leses som et ja eller nei til prins Carl. Folkeavstemningen ble også dreid til å omhandle valget mellom monarki eller republikk, samt som en tillitserklæring for eller mot den sittende Regjeringen. I lys av dette sto derfor de stemmeberettigede overfor en rekke hensyn, da de skulle fatte en avgjørelse.

3.2. Hovedargumentene

Dette underkapittelet vil ta for seg tre hovedargumenter som ble brukt i overtalelsen av de stemmeberettigede. I respektiv rekkefølge vil debatten rundt styreformenes kostnader, bevarelsen av Grunnloven og forholdet til utlandet, bli behandlet i separate underkapitler.

3.2.1. «Økonomisk galskap»

Kostnadene tilknyttet de debatterte statsformene, kan trekkes frem som et første argument avisene benyttet seg av i forkant av folkeavstemningen. Formålet for samtlige av avisene var å overbevise leserne om at den foretrukne statsformen var den rimeligste. Et tilsvarende agitasjonsmoment var også å finne i Kristianiapressen. Dette kan illustreres med artiklene *Republik eller Monarki* og *For dyrt*, hvor henholdsvis Dagbladet og Aftenposten begge argumenterte for at den ene statsformen ville bli billigere enn den andre.¹²²

I Trondheim var det særlig de republikkvennlige avisene *Ny Tid* og *Nidaros* som gikk lengst i å proklamere det sparsommelige alternativet. Allerede den 31. oktober betegnet *Nidaros* den

¹²¹ Se *Figur 1* for statistikk av resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. Stortinget 1906.

¹²² Dagbladet 05.11.1905: «Republik eller Monarki»; Aftenposten 09.11.1905b: «For dyrt».

potensielle gjeninnførelsen av monarkiet som: «Økonomisk galskap».¹²³ I de påfølgende dagene ble det trykt en rekke artikler med kostnadsestimat for de ulike styreformene. Mens republikken ble anslått til å koste alt mellom 20 000 og 50 000 kroner, ble det antatt at monarkiet ville nå et beløp mellom 750 000 og en million kroner årlig.¹²⁴ Således ble republikken fremstilt som et betydelig rimeligere alternativ i komparasjon med kongedømmet. Dette ble ytterligere underbygget gjennom følgende tilleggsargument: «slottet skal stilles til disposition for en konge, som ogsaa vil ræpresentere en utgift af minst 100,000 kroner».¹²⁵ Ved å presentere statsformene som to motstridende ytterpunkter, kan en slik agitasjon forstås som et bevisst forsøk på å overbevise leserne til å gi sitt nei ved urnene. Ny Tid gikk derimot enda lengre i sin argumentasjon mot monarkiet, da de assosierte kostnadene av det fremtidige kongedømmet med den franske «Solkongen»: «Frankrige hadde engang en konge som hed Ludvig den 14de. Hans øsle hoffliv bragte hele landet i fattigdom og elendighed».¹²⁶ I de republikkvennlige avisene ble monarkiets tilhørende kostnader portrettert som overdådig, og ble på denne måten fremmedgjort for leserne som «Økonomisk galskap».

Annonseringene av kostnadsestimatene kan imidlertid ha hatt en annen effekt på leserne enn opprinnelig tilsiktet. Dette finner støtte i de varierende estimatene, som kan ha skapt mer forvirring enn overbevisning. Hva ville den endelige sluttsummen vise? Ville det være tilstrekkelig å betale en president 20 000 kroner i året, eller måtte denne summen økes? Tilsvarende spørsmål kunne også rettes mot det monarkiske prisgapet, da det var snakk om betydelig større summer. I et forsøk på å ufarliggjøre disse kostnadene, ble følgende hevdet i Adresseavisen: «denne Udgiftspost vil i alt udgjøre ca. 33 Øre pr. Indbygger i Norge».¹²⁷ På denne måten ble kostnadsbyrden per hode betraktelig redusert, og innførelsen av monarkiet ble følgelig ufarliggjort.

Det er likevel mulig å argumentere for at agitasjonen for republikkens rimelighet appellerte til leserne. Dette kan begrunnes med utgangspunkt i lønningsgapet mellom rikets innbyggere og den kommende kongen. Basert på lønnsstatistikk i Norge fra 1905, er det mulig å anslå at en

¹²³ Nidaros 31.10.1905: «Monarkiet for dyrt».

¹²⁴ Nidaros 31.10.1905: «Folkeafstemningen. Debatten i Stortinget. Møde mandag eftermiddag»; Nidaros 31.10.1905: «Man begynder allerede»; Nidaros 31.10.1905: «Monarkiet for dyrt»; Nidaros 09.11.1905: «Republik krt. Kongedømme»; Ny Tid 03.11.1905: «Stortingsdebatten om statsformen»; Ny Tid 07.11.1905: «Kongedømme eller republik».

¹²⁵ Nidaros 31.10.1905: «Monarkiet for dyrt».

¹²⁶ Ny Tid 07.11.1905: «Kongedømme eller Republik?».

¹²⁷ Adresseavisen 06.11.1905: «Statsraad Arctanders Foredrag i Trondhjem».

alminnelig mannlig dagsarbeider tjente omkring 500 kroner i året.¹²⁸ Med utgangspunkt i de overnevnte kostnadsestimatene spriket derfor monarkens lønnsinntekt mest fra den jevne nordmann. Ved et positivt flertall for prins Carl, ville monarken ha en årsinntekt som tilsvarte lønningene til 1 500 arbeidere. Kostnadsestimatene kan derfor forstås som et distanserende argument fra monarkiet. Dette kan finne støtte i at innbyggere opplevde en stillestans i lønnsveksten, og at byen hadde blitt preget av en arbeidsledighetsbølge gjennom vinteren 1904. Dette involverte i overkant av 150 bygningsarbeidere og en hel del arbeidere ved Trondheims mekaniske Verksted.¹²⁹ De økonomiske forutsetningene for byens innbyggere talte derfor mot monarkiet, og for forekomsten av nei-stemmer.

Atter en gang ble det i avisen Ny Tid lanserte et løsningsalternativ i debatten om statsformen. Dette berodde seg på hva den sparte millionen kunne benyttes til: «Men vert tidi noko fredelagere, kan f. ex. Staten deila ut 1 million for aare som "præmielaan" til norske nybyggjarar. Eg trur me skulda faa sjaa gagn av desse pegarne».¹³⁰ Ny Tid uttrykte seg således tydelig for hvilken statsform som ville bli den billigste og mest lønnsomme for byens innbyggere.

3.2.2. «Forfatningens Omstyrtelse»

Den 4. november ble Adresseavisens forside prydet av et dobbeltspalteoppslag under tittelen *Opraab*. Der ble det proklamert at: «Ethvert Ja er en Stemme for Bevarelsen af den Forfatning, det norske Folk gav sig paa Eidsvold den 17de Mai 1814, ethvert Nei er en Stemme for en Omkalfatring med Republiken som ydre Form».¹³¹ På denne måten ble folkeavstemningen også utvidet til å omhandle et ja eller nei til Grunnloven. I Trondheimspressen var det særlig Adresseavisen benyttet dette argumentet for å sikre innførelsen av kongedømmet. Dette kan ytterligere eksemplifiseres med at det samme budskapet ble trykt dagen i forveien, både gjennom Regjeringens proklamasjon og i dens opprop til det norske folk. I den sistnevnte ble det forestående valget fremstilt på følgende måte: «Ansvaret er stort; men Valget er let. Ingen forstandig Mand vil kunne forsvare at stemme for Forfatningens Omstyrtelse».¹³²

¹²⁸ Det statistiske Centralbureau, «Arbeidslønninger 1905» i *Norges Offivielle Statistik V. 60*, 1908: 2; P. T. Sandvik, personlig kommunikasjon, 25. april 2022.

¹²⁹ Bull, *Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914*, 1939: 51-52.

¹³⁰ Nidaros 04.11.1905: «Slegtskap eller Vaapen?».

¹³¹ Adresseavisen 04.11.1905: «Opraab».

¹³² Adresseavisen 04.11.1905: «Regjeringens Opraab».

Ved å knytte republikken til de negativt ladde ordene «Omstyrtelse» og «Omkalfatring», ble det å stemme nei portrettert som en uforenelig motpol til Grunnloven. Republikken ville dermed bli et fremmed element for det norske folk, da den krevde en ny forfatning. Motsatt ble et ja til prins Carl, ansett som en naturlig videreførelse av prosessen de folkekjære grunnlovsfedrene innledet på Eidsvoll i 1814. Adresseavisen fremstilte dermed monarkiet som et mer fordelaktig alternativ. Leserne ble på tilsvarende vis, som ved agitasjonen for Regjeringen, stilt ansvarlig for avgjørelsen de skulle foreta. Takknemmelighetsgjelden overfor Regjeringen, ble her byttet ut med fornuften av å bevare Grunnloven.

I et svar på det å bli betegnet som forfatningsstyrtere, hevdet Ny Tid at: «*Sannheden* er, at hvis man stemmer for republik behøves der endog *færre* forandringer af grundloven end om man stemmer for kongedømmet». ¹³³ På denne måten betrygget avisen, i likhet med Adresseavisen, sine lesere om at forfatningen ville bestå dersom folket stemte med avisenes respektive overbevisninger, da den krevde færre forandringer. Argument ble derimot motbevist av Adresseavisen på følgende måte: «Kongen nævnes i næsten hver eneste §». ¹³⁴ Adresseavisens påstand finner støtte i 1814-Grunnloven, hvor det i §48 het at: «naar den mandlige kongestamme er uddødet og ingen trondfølger udkaaret, skal kongevalg finde sted». ¹³⁵ Med hjemmel i Grunnloven, rettfærdiggjorde derfor kong Oscar IIs abdikasjon folkeavstemningen om prins Carl. Samtidig talte den for et ja-flertall, da Eidsvollsmennene skrev forfatningen med øye for Norge som et konstitusjonelt monarki.

3.2.3. «Norge anerkjendes»

I likhet med bevarelsen av 1814-Grunnloven, var det et annet argument som samtlige av avisene entes om. Dette gjaldt den utenlandske anerkjennelsen av Norge som en selvstendig nasjon. Etter unionsbruddet med Sverige sto Norge igjen på egne ben, og da for første gang på flere hundre år. I lys av dette ville derfor inngåelsen av overnasjonale forbindelser være vital for rikets fremtid, særlig i møte med storpolitiske utfordringer. I Trondheimspressen kom dette tydelig til uttrykk gjennom daglig annonser, med fortløpende hilsener fra andre selvstendige stater. Dette kan eksemplifiseres med et telegram som ble videreformidlet i Ny Tid den 2. november: «Imødekommende svar i anledning Norges anerkjendelse er yderligere

¹³³ Ny Tid 11.11.1905: «Uredelig agitation».

¹³⁴ Adresseavisen 05.11.1905: «For eller imod Grundloven».

¹³⁵ Sars, *Norges historie. VI bind annen del. Tidsrummet 1885-1905*, 1909: 301.

indløbet fra Frankrike og Danmark». ¹³⁶ På denne måten forsøkte avisene å betrygge sine lesere på det valget som ble tatt 13. august det samme året.

Til tross for Trondheimspressens enighet rundt den utenlandske anerkjennelsen, ble den likevel benyttet ulikt i de utvalgte avisene. For eksempel uttalte Adresseavisen det følgende om denne anerkjennelsen:

Et lidet Folk, som under vanskelige Forhold, men med opreist Hoved træder ind i Rækken af de helt uafhængige Stater, bør ikke isolere sig eller undervurdere Betydningen af de gode og venskabelige Raad, og det er et Faktum, at vore bedste Venner blant Europas Statsmænd omtrent uden Undtagelse har udtalt, at vi best betrygger det nye Norges Forhold til Udlandet ved at bevare vor gamle prøvede Forfatning. ¹³⁷

Her ble et positivt flertall for prins Carl stilt som en betingelse for den utenlandske anerkjennelsen. Dette kan begrunnes med at Adresseavisen allerede argumentert for monarkiets forenelighet med den gjeldende Grunnloven fra 1814. Den utenlandske anerkjennelsen ble i så måte benyttet som et ekstra påskudd i agitasjonen for danskeprinsen. For å underbygge denne påstanden ledet avisen leserne til å tro at «Europas Statsmænd omtrænt uden Undtagelse», hadde rådet det norske folk til å legge sine ja i urnene.

På den andre siden hadde derimot Nidaros og Ny Tid en annen oppfatning av den samme anerkjennelsen. For eksempel ble det pekt på at: «vi uten betingelser er blet anerkjendt af Udlandet allerede før Folkeafstemningen. Det viser, at det er knusende likegyldighed for Udlandet hvad Stasform vi vælger den 12te november». ¹³⁸ I motsetning til Adresseavisen, var derfor ikke et flertall for prins Carl avgjørende for Norges utenlandske anerkjennelse, da forbindelsen allerede hadde funnet sted før folkeavstemningen. Ved å avkle Adresseavisens argument på denne måten, klarte Nidaros samtidig å agitere for den norske republikken, da nasjonens fremtid ikke var avhengig av kongevalget. Også Ny Tid støttet Nidaros i denne oppfatningen om at den utenlandske anerkjennelsen: «Ikke [var] afhængig af kongedømmets indførelse». ¹³⁹ I lys av denne argumentasjonen sto derfor de stemmeberettigede fritt i sitt valg den 12. og 13 november.

¹³⁶ Ny Tid 02.11.1905: «Telegram til "Ny Tid" (Gjennem N. T. B.) Norge Anerkjendes».

¹³⁷ Adresseavisen 03.11.1905: «Regjeringens Proklamasjon».

¹³⁸ Nidaros 31.10.1905: «Flertals-Argument».

¹³⁹ Ny Tid 31.10.1905: «Telegram til "Ny Tid" (Gjennem N. T. B.)».

Også på et annet punkt divergerte Trondheimspressens agitasjon tilknyttet denne tematikken. Dette dreide seg om de nasjonene som hadde anerkjent Norges suverenitet. På den ene siden påpekte Adresseavisen: «At vore to nærmest Nabolande er Monarkier, vil ialfald gjøre det lettere for et norsk Kongedømme end for en Fristat at komme i fuld Forstaaelse med disse».¹⁴⁰ Det faktumet av at majoriteten av de europeiske statene var kongedømmer, ble her benyttet som et argument for også å innføre monarkiet i Norge. Til sammenligning bestod Europa kun av to republikker i 1905, dette var Frankrike og Sveits. I så måte ville monarkiet sikre den utenlandske anerkjennelsen, da den muliggjorde det å «komme i fuld Forstaaelse» med likesinnede nasjoner. På den andre siden fantes det likevel svakheter i Adresseavisens resonnement. Disse var knyttet til involveringen av «Nabolande» i argumentasjonen for monarkiet. Med bakgrunn i den republikkvennlige påstanden om uavhengighet mellom valg av statsform og anerkjennelse, kunne Norge, også som en republikk, «komme i fuld Forstaaelse» med sine naboland. Dette fant støtte i at Danmark allerede hadde anerkjent Norges selvstendighet den 2. november. Fra et utenlandskperspektiv, var det derfor ikke flertallet for prins Carl som dikterte nasjonens anerkjennelse som en suveren stat.

I Trondheimspressen ble det viet vesentlig med spalteplass til de tre gjennomgåtte hovedargumentene, i forbindelse med folkeavstemmingens agitasjon. I større eller mindre grad argumenterte de alle for den økonomiske kostbarheten av statsformene, bevarelsen av Eidsvollsgrunnloven og viktigheten av den utenlandske anerkjennelsen. Avhengig av foretrukket statsform ble agitasjonen ført på bekostning av det andre oppstilte alternativet.

3.3. Folkeavstemningen som en partisak

De tre utvalgte representantene for Trondheimspressen, var alle aviser med tilknytning til politiske partier. Eksempelvis forsøkte høyreavisen Adresseavisen å overbevise sine lesere til å stemme ja ved avstemningen. Mens Nidaros som en radikal venstreavis og Ny Tid som en arbeiderpartiavis, begge agiterte for nei-alternativet. Med bakgrunn pressens politiske innflytelse, og prins Carls frykt for å bli stemplet som en «partikonge», vil det være hensiktsmessig å stille spørsmål om pressen fremstilte folkeavstemningen som en partisak.

Avisenes åpne tilknytning til politiske partier, kan stilles som et argument for validiteten i denne påstanden. I Ny Tid ble dette aktualisert slik: «Vi maa vel erindre, at denne kamp har

¹⁴⁰ Adresseavisen 06.11.1905: «Statsraad Arctanders Foredrag i Trondhjem».

været ført mod kongedømmet og mod det parti, som har støttet kongedømmet, nemlig høirepartiet». ¹⁴¹ Ønsket om et norsk monarki, ble her fremstilt som ensbetydende med tilhørighet i partiet Høyre. Et slikt perspektiv på korrelasjonen mellom politisk tilhørighet og overbevisning i spørsmålet om statsform, samsvarer med tilsvarende debatter i andre land. Mens monarkiet blir koblet til den konservative høyresiden, blir gjerne republikken koblet til den radikale venstresiden. ¹⁴² Den lignende situasjonen i Kristiania kan også stille som et underbyggende argument. Parallelt med Adresseavisen, agiterte også høyreavisen Aftenposten for den danske prinsens kandidatur. Dagbladet, som en venstreavis, agiterte på den andre siden imot. ¹⁴³

Det eksisterer likevel flere argumenter som taler mot november-avstemningen som en partisak. For det første kan dette illustreres med Adresseavisens oppsummering av folkeavstemningen:

For republikken har den største Del af Arbeiderpartet [...] og en Del af det radikale Venstreparti stemt. For Kongedømmets Bevarelse har hele det konservative Parti, det liberale Venstre og en stor del af det radikale Venstre stemt. ¹⁴⁴

Til tross for at avisen satte et politisk skille ved stemmegivningen, kan splittelsene innen venstrepartiet likevel motbeviser påstanden om avstemningen som en partisak. I Trondheim kunne den pågående splittelsen i Venstre representeres med venstreavisene Dagsposten og Nidaros. I 1902 forlot Håkon Løken redaktørposten hos Dagsposten, og etablerte Nidaros som et resultat av at hans holdninger ble for radikale for Dagspostens eiere. Til tross for at begge avisene var venstreaviser, agiterte de likevel for ulike utfall av folkeavstemningen. Den 9. november kom splittelsen mellom avisene ytterligere til syne med Løkens omtale av Dagsposten, som Høyrepressens «etterplaprer». ¹⁴⁵

Utover splittelsene innen venstrepartiet, eksisterte det også andre eksempler på unntak som vek fra påstanden om avstemningen som en partisak. I Nidaros ble det eksempelvis meldt om at: «Ogsaa mange gamle Høiremænd vil stemme for Republikken». ¹⁴⁶ Parallelt ble det i Adresseavisen annonsert at: «Socialisterne i Elverum trykker ogsaa "Ja-Sedler"». ¹⁴⁷ Slike

¹⁴¹ Ny Tid 07.11.1905: «Kongedømme eller republik».

¹⁴² Bjørklund 1997: 68.

¹⁴³ Calmeyer, *Aftenposten*, 1974: 16; Dahl, *Utskjelt og Utsolgt*, 1993: 60.

¹⁴⁴ Adresseavisen 13.11.1905: «Afstemningen i dag».

¹⁴⁵ Nidaros 09.11.1905: «Daarlig Varsel. Vetodagenes Genkomst».

¹⁴⁶ Nidaros 07.11.1905: «Fra flere Bygder».

¹⁴⁷ Adresseavisen 09.11.1905: «Socialisterne i Elverum trykker ogsaa "Ja-Sedler"».

annonser viste at folkeavstemningen ikke kunne tolkes svart-hvitt som en partisak, da det eksisterte opptil flere unntak som brøt med det tradisjonelle Høyre-Venstre-skilllet i spørsmålet om statsform. Resultatene etter folkeavstemningen viste at 1651 personer i Trondheim ga sitt nei til prins Carl. Til sammenligning var det 2008 personer i Trondheim som stemte for Arbeiderpartiet ved Kommunestyrevalget i 1904.¹⁴⁸ Altså viste statistikken at det var 357 færre som stemte mot prinsen, enn de som stemte for Arbeiderpartiet året i forveien. Med dette tatt i betraktning var det derfor ikke mulig å knytte hele partier til sider i folkeavstemningsspørsmålet, da ikke engang alle som stemte for Arbeiderpartiet stemte mot prinsen. Her kan muligens tolkningsmangfoldet ha hatt innflytelse i avstemningsresultatet, da det eksisterte divergerende holdninger innenfor det samme partiet.

Videre vil det følge to underkapitler. Det første vil undersøke nei-sidens interne samarbeid i forsøket på å agitere mot prins Carls kandidatur til den norske tronen. Deretter vil det vies plass til de omvendte venstremennene, som ifølge Nidaros; forlot sine ungdoms-idealer til fordel for monarkiet.¹⁴⁹ For å eksemplifisere avisenes motstridende fremstilling av disse menneskene, vil både polfareren Fritjof Nansen og dikteren Bjørnstjerne Bjørnson trekkes frem.

3.3.1. Et nei-samarbeid?

Den andre folkeavstemningen i 1905 skilte seg tydelig fra den første. Dette finner støtte i selvsensuren som ble aktualisert ved avstemningen 13. august, hvor det ble forsøkt å uttrykke et enstemmig ønske om unionsbrudd. Regjeringen, folket og pressen sto derfor samlet om bruddet med Sverige. Denne enstemmigheten gjorde også utslag i avstemningens resultater, hvor om lag 99,9 prosent av befolkningen stemte ja.¹⁵⁰ Ved folkeavstemningen 12. og 13. november utmerket det seg derimot to adskilte leire. Disse korresponderte med avstemningens valgalternativer, og representerte i så måte en ja- og nei-leir.

I Trondheim representerte blant annet avisene Nidaros og Ny Tid nei-siden, da de begge åpent agiterte mot den danske prinsen. Med bakgrunn i at avstemningen gikk imot dette ønskede utfallet, vil det være interessant å undersøke samarbeidet dem imellom, og om dette eventuelt hadde innvirkning på avstemningens resultater. I lys av at begge avisene hadde det samme

¹⁴⁸ Bull 1939: 53, 51.

¹⁴⁹ Nidaros 31.10.1905: «Flertals-Argument».

¹⁵⁰ Bomann-Larsen 2004: 380.

agitasjonsmålet og tok i bruk lignende argumenter til fordel for republikken, var det mulig å forvente et slikt samarbeid. Avisenes enighet om tidspresset og republikkens rimelighet, støttet derfor opp under denne forventningen.

På den andre siden eksiterte det likevel flere momenter som talte mot en forent nei-agitasjon i Trondheim. Et første eksempel var knyttet til avisenes divergerende holdninger til innførelsen av republikken. Dette ble skissert av Nidaros på følgende måte: «ti i motsat fald vil der bare bli kiv og partistrid, som netop vil bringe socialismen til forøket magt. [...] Da vil det ske ved revolution, mens det nu vil kunne ske i stillhed og ro».¹⁵¹ På denne måten distanserte Nidaros seg fra Ny Tid, som en sosialistisk avis. Et slikt argument kan muligens stille som den eneste saken redaktørene Løken og Høitomt kunne enes om, til tross for deres konkurrerende historie og representasjon som motpoler i forbindelse med folkeavstemningen. I Adresseavisen ble en tilsvarende distansering fra «socialismen» omtalt slik: «det gjælder at afstaa Angreb fra den internationalt-socialistiske Republikanisme».¹⁵²

Nidaros og Ny Tids ulike holdninger til begrepet «revolution», kan også fremheves som et argument mot et samarbeid mellom nei-avisene. For eksempel skapte Nidaros' bruk av de negativt ladde begrepene «kiv» og «partistrid» i sammenheng med begrepet «revolution», en naturlig kløft mellom avisene. Dette kan ytterligere støttes med Ny Tids skissering av «revolution» som et egnet middel for å få bukt på kongedømmet: «Den store folkereising som har faat navnet den store franske revolution maatte til for at skille Frankrige med dette uvæsen».¹⁵³ Forholdet mellom avisenes redaktører kan også bygge opp under mangelen på samarbeid i nei-leiren. I redaktør Buens egne erindringer ble forholdet beskrevet slik: «Løken-venstre hadde tilbudt allianse. [...] Og således begav det sig at jeg sammen med *Haakon Løken* kom til at holde valgforedrag i Ilevollsparken. Det blev både første og siste gang».¹⁵⁴ I lys av dette var det derfor ikke tilrettelagt for et redaksjonelt samarbeid mellom avisene i novemberdagene i 1905.

Folkeavstemningens positive resultat for prins Carl, gjør det relevant å stille spørsmål om mangelen på en forent nei-agitasjon kan ha hatt innflytelse på avstemningens utfall. Dette kan illustreres gjennom det overnevnte eksemplet, hvor Arbeiderpartiet ikke klarte å mobilisere alle sine partifeller i Trondheim til å stemme nei ved folkeavstemningen. Med bakgrunn i

¹⁵¹ Nidaros 06.11.1905: «Monarkiske Republikanere».

¹⁵² Adresseavisen 07.11.1905: «Vern Grundloven!».

¹⁵³ Ny Tid 07.11.1905: «Kongedømme eller Republik».

¹⁵⁴ Buen 1934: 71.

dette er det derfor mulig å anta at et samarbeid mellom de republikkvennlige avisene kunne ha mobilisert flere til å stemme mot danskeprinsen. Trondheims potensiale for nei-stemmer var altså større enn det resultatene viste.

I kontrast til nei-leiren, opptrådte derimot ja-siden mer samlet i forbindelse med folkeavstemningen. Dette kan finne støtte i at Adresseavisen hyppig trykte artikler på formen: «Opraab til Fordel for Kongevalget, undertegnet af 70-80 Høire- og Venstremænd».¹⁵⁵ Til sammenligning ble det aldri trykt tilsvarende artikler om samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet. Med bakgrunn i at folkeavstemningen endte i et ja-flertall for prins Carl, og at pressens enstemmighet sommeren 1905, også endte i et ja-flertall for unionsbrudd, er det mulig å argumentere for den positive innflytelsen en samlet presseagitasjon har.

3.3.2. Venstremenn som «de feigeste forrædere»

Ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 var det særlig en gruppe stemmeberettigede som skilte seg ut; venstremenn som stemte mot republikken. I opptakten til avstemningen viet de republikkvennlige avisene, særlig ledet an av venstreavisen Nidaros, betydelig spalteplass for å distansere seg fra disse menneskene. I Nidaros ble de eksempelvis omtalt som «de feigeste forrædere».¹⁵⁶ Misnøyen ble rettet mot partifeller som hadde forlatt sine republikanske ungdomsidealer til fordel for monarkiet, da diskusjonen for nasjonens fremtidige statsform endelig ble åpnet. Avisen insisterte videre «at deres votum for kongedømme bare er fremkaldt af de "forhaandenværende omstændigheder"».¹⁵⁷ På denne måten ble den forræderske omvendelsen unnskyldt som et resultat av avstemningens kontekst. Kabinettspørsmålet, statsformenes kostnader, bevarelsen av Grunnloven og den utenlandske anerkjennelsen, var alle elementer som spilte inn i de «forhaandenværende» omstendighetene som ledet til denne omvendelsen. Mens Nidaros forsøkte å distansere seg fra disse menneskene ved å portrettere dem som svikefulle forrædere, ble derimot deres veivalg latterliggjort i Ny Tids spalter:

¹⁵⁵ Adresseavisen 01.11.1905: «Samarbeide for Folkeafstemningen»; Adresseavisen 01.11.1905: «Venstre og Høire Samarbeider»; Adresseavisen 01.11.1905: «Bynyt. Politiske Foredrag af Venstremænd»; Adresseavisen 02.11.1905: «Partierne Samarbeider»; Adresseavisen 03.11.1905: «Høire og Venstre Samarbeider»; Adresseavisen 08.11.1905: «Høire og Venstre Samarbeider».

¹⁵⁶ Nidaros 31.10.1905: «Flertals-Argument».

¹⁵⁷ Nidaros 04.11.1905: «"Konge for en dag". Forhaandenværende Omstændigheder».

Men de som sier, at de har republikken som sit ideal, men af hensyn til fædrelandet maa stemmefor kongedømme; burde søge ansættelse ved Norbecks nationale cirkus. De vilde gjøre stormende lykke baade paa slap line og som musikalske klovne.¹⁵⁸

I den monarkivennlige avisen Adresseavisen, ble det også viet spalteplass til disse venstremennene. Der ble omvendelsen fremstilt i et positivt lys: «Kan ikke dette bringe dig en smule Eftertanke, at tidligere Republikanere som Løvland, Sars, Berner og Nansen nu paa det sterkeste tilraader os at holde paa Kongedømmet».¹⁵⁹ På denne måten ble kjente personer, som tidligere hadde identifisert seg som republikanere, brukt til å agitere for monarkiet. Avisen appellerte dermed til lesernes fornuftighet ved å henvise til råd fra aktede skikkelser i det offentlige bildet.

Som et naturlig resultat av avisenes vikende holdninger til disse venstremennene, ble de fremstilt i ulikt av Trondheimspressen. Ved flere anledninger ble de samme hendelsene omtalt forskjellig, alt etter hvilken avis som trykte artikkelen. Dette kan eksemplifiseres med avisenes motstridende referat fra polfareren Fritjof Nansens første foredrag i byen. Nansen ble benyttet i valgkampen for å sikre konge-flertallet. Dette resulterte i at polfareren besøkte kroningsbyen ved to anledninger i november 1905, i forbindelse med agitasjonsturneen til fordel for prins Carl. På den ene siden ble foredraget oppsummert slik av Adresseavisen: «Hyldest saa umiddelbar, som man sjelden ser blive nogen Foredragsholder tildelt».¹⁶⁰

På den andre siden ble det samme foredraget memorert ulikt i avisen Ny Tid. Der ble stemningen beskrevet til å ligge på «frysepunktet», noe som resulterte i følgende påstand: «Det er utvilsomt, at foredraget i høi grad styrkede den republikanske stemningen her i byen».¹⁶¹ På bakgrunn av de sprikende referatene vil det være vanskelig å vurdere hvilken gjengivelse som ligger nærmest virkeligheten. I sine egne dagboknotater vedgikk imidlertid polfareren selv at: «Et referat i *Trondhjems Adresseavis* gir også nogenlunde indholdet af første foredraget i Trondheim».¹⁶² Likevel kan dette eksemplet benyttes til å illustrere at avisene tilnærmet seg de samme hendelsene ulikt, men da med utgangspunkt i divergerende hensikter og holdninger til de omvendte venstremennene. Mens Adresseavisen benyttet Nansen for å skape positiv omtale rundt kongedømmet, gjorde Ny Tid alt i sin makt for å

¹⁵⁸ Ny Tid 09. 11.1905: «Monarkisternes argumenter slaaet i hjel af dem selv og af kjendsgjærninger».

¹⁵⁹ Adresseavisen 09.11.1905: «Til min Ven Republikaner!».

¹⁶⁰ Adresseavisen 11.11.1905: «Bynyt».

¹⁶¹ Ny Tid 11.11.1905: «Nansens Foredrag».

¹⁶² Nansen & Worm-Müller, *Dagbok fra 1905*, 1955: 167.

nedvurdere polfarerens innflytelse på utfallet. Dette kan ytterligere støttes med følgende sitat hentet fra artikkelen *Fra en uomvendt*: «Imidlertid var hans omtale af republikken lige langt fra sanheden som Nansen selv var fra polen».¹⁶³

Den anerkjente dikteren Bjørnstjerne Bjørnson var et annet eksempel på en omvendt venstremann som ble fremstilt ulikt i de respektive avisene. I de republikkvennlige avisene, som følte seg forrådt av de omvendte, ble kun Bjørnsons tidligere uttalelser av republikken presentert. Dette kan illustreres med en av Nidaros' artikler som gjenga en av dikterens foredrag fra 1880: «Et forbund mellem et bondefolk som det norske og kongemagten vilde være et unaturlig, et motbydeligt forbund».¹⁶⁴ På denne måte ble Bjørnsons tidligere syn på kongedømmet brukt som agitasjon for republikken, samtidig som at det ble stilt spørsmål ved hans integritet. Dette fant begrunnelse i dikterens valg av å åpent agitere for monarkiet, til tross for at han tidligere hadde beskrevet dens innførsel som «unaturlig» og «motbydeligt».

Adresseavisen adresserte også Bjørnsons vending bort fra sine republikanske ungdomsidealer. For eksempel rapporterte avisen ved flere anledninger om overbevisende bifall etter dikterens kongevennlige foredrag rundt om i landet. Dette ble gjort på tross av redaktør Høitomts turbulente historie med Bjørnson, hvor han «alltid var klar til hugg så snart dikteren ga livstegn fra seg».¹⁶⁵ Høitomts valg av å gi Bjørnson positiv omtale i dagene før folkeavstemningen, uttrykte verdien av dikterens omvendelse i agitasjon for monarkiet.

I Kristiania var det mulig å spore et lignende skille i fremstillingen av de omvendte venstremennene. Dette kan blant annet finne støtte i at Dagbladet, i likhet med Nidaros, trykte den samme artikkelen om Bjørnsons negative omtale om monarkiet fra 1880.¹⁶⁶ Uavhengig av politisk tilhørighet, kan likevel offentlig uthengning av personer listes opp som et nasjonalt pressefenomen. Dette kan forsvares med at både Dagbladet i Kristiania og Ny Tid i Trondheim trykte ydmykende artikler om dikterens sønn, Erling Bjørnson, i et forsøk på å sverte hans anseende: «I Bø og Seljord talte B. B.s søn Erlig Bjørnson til fordel for kongedømmet, men paa begge steder blev der til slutning vedtat republikanske resolutioner».¹⁶⁷ I lys av dette er det derfor mulig å argumentere for at offentlige personer ble

¹⁶³ Ny Tid 11.11.1905: «Fra en uomvendt».

¹⁶⁴ Nidaros 03.11.1905: «Bjørnson 1880 om Kongedømmet, "Unaturlig" og "motbydeligt"».

¹⁶⁵ Støren, *Adresseavisen to hundre år: Fra posttrykernes til telesatellittenes tidsalder*, 1967: 201.

¹⁶⁶ Dagbladet 07.11.1905: «Bjørnson om Kongedømmet i 1880».

¹⁶⁷ Dagbladet 07.11.1905: «Den resolution»; Ny Tid 09.11.1905: «Monarkisterne er ikke altid heldig».

forsøkt utnyttet av pressen, enten som agitasjon for eller mot, i folkeavstemningsspørsmålet. Dette gjaldt særlig de omvendte venstremennene.

3.4. Trondheimspressen i strid

November-folkeavstemningen skilte seg fra den foregående, med bakgrunn i mangelen på en samstemt agitasjon for eller mot avstemningsspørsmålet. I Trondheimspressen kom denne divergensen til uttrykk gjennom avisenes visuelle utseende. I tillegg til bruken av avslørende avisoverskrifter, ble det også hyppig trykt informasjon om anskaffelse av ja- og nei-sedler. Den 11. november trykte for eksempel Adresseavisen en utklippbar Ja-seddel som en del av avisforsiden, i sitt forsøk for å mobilisere flest mulig lesere. I motsetning til Nidaros og Ny Tid, som begge åpent agiterte for et nei-flertall, benyttet Adresseavisen også seg av monarkivennlige reklameannonser i sin agitasjon. Både kjøp av sigarer og kaffe ble brukt som lokkemiddel til det å stemme «Ja»: «Kjøb til Søndag Enig "Ja"! Cigarer hos J. P. Broust» og «Kjøb Java-Kaffe til i morgen hos A. R. Rian».¹⁶⁸ I lys av at avisene åpent agiterte for ulike utfall av folkeavstemningen, dannet dette grobunn for en splittet Trondheimspresse gjennom novemberdagene i 1905. Det eksisterte også andre kjennemerker ved Trondheimspressen som kan trekkes frem i denne sammenheng. Redaksjonelle anklager mellom de konkurrerende avisene, anklager om fusk med oppropenes navneopplisting og nektelse av tilgang på foredragslokaler, var alle slike eksempler. Disse vil bli undersøkt i de tre påfølgende underkapitlene.

3.4.1. Anklager

Den årelange feiden mellom redaktørene i Adresseavisen og Nidaros preget også Trondheimspressen i forkant av folkeavstemningen. Til tross for at begge redaktørene var betraktet som sentrale skikkelser i bybildet og følgelig støtte på hverandre med jevne mellomrom, skal det imidlertid aldri ha blitt utvekslet hverken ord eller hilsener mellom dem.¹⁶⁹ Det fiendtlige ordskiftet var derfor kun begrenset til avisene. Et illustrativt eksempel kan hentes fra Adresseavisen, hvor redaktør Høitomt omtalte Nidaros og redaktør Løkens troverdighet på følgende vis:

¹⁶⁸ Adresseavisen 09.11.1905: «Kjøb til Søndag Enig "Ja"! Cigarer hos J. P. Broust»; Adresseavisen 11.11.1905: «Kjøb Java-Kaffe til i morgen hos A. R. Rian».

¹⁶⁹ Christiansen 2016: 89.

Naar intet Hensyn tages til Sanheden, kan præsteres hvadsomhelst. Bladet "Nidaros" har under sin kortvarige Tilværelse leveret mange Beviser herpaa. [...] Uagtet "Nidaros" Redaktør gennem mange Aar har gjort sig skyldig i lignende Usanheder, har han endnu beholdt saapas Tillid, at han sidder i Trondheims kommunestyre.¹⁷⁰

Her er det mulig å argumentere for at Høitomt gikk lang i å svekke konkurrentens troverdighet, både i den hensikt for å skaffe størst mulig oppslutning for kongevalget. Det at Høitomt stilte spørsmål ved Løkens «Tillid» i hans posisjon som medlem av kommunestyret, gjør at utsagnet kan tolkes som et personangrep rettet mot Nidaros-redaktøren. De motstridende holdningene knyttet til folkeavstemningen, ble i så måte benyttet som en ekstra mulighet til å personlig svekke konkurrentene. Dagen etter svarte Løken følgende om personangrepet: «[...] kastet ham af bystyret, da er det bare karakteristisk for bladet».¹⁷¹ Det destruktive ordskiftet var imidlertid ikke kun begrenset til Høitomts misnøye med Løken, da det også gikk motsatt vei: «Der er vel neppe noget blad i landet, som der saa ofte gaar trolld i ord for som "Trondhjems Adr."».¹⁷²

Som en naturlig følge av at den pågående feiden mellom redaktørene strakte seg ut, både i tid og omfang, ble slike artikler et kjennemerke ved Trondheimspressen. Opptakten til november-folkeavstemningen var ikke et unntak. I denne sammenheng er det mulig å fremlegge en antagelse om at redaktør Løken benyttet seg av det fiendtlige ordskiftet, for å skaffe sympati for seg selv og sin avis. Dette kan finne støtte i artikkelen «Fanatismen stiger», som ordrett ble publisert ved to anledninger, den 9. og 12. november. I artikkelen het det at: «Idag mottog redaktør Løken fra en konservativ personlig ven den muntlige hilsen gjennom en anden, at hans blad var pøbelagtig redigeret».¹⁷³ For det første er det verdt å bemerke seg at ordet «Idag» ble benyttet i begge artiklene, til tross for at de ble trykt på to ulike datoer. Da den siste artikkelen ble publisert på avstemningens første dag, kan dette tolkes som Løkens siste forsøk på å styrke avisens omdømme. Artikkelen kan også ha hatt formål om å styrke avisens agitasjon for republikken, da det videre ble tatt avstand fra fremgangsmåten til «den anden side»: «Vi ber vore læsere sammenligne vor ærlige bekjendelse af vor overbevisning i en farlig tid, - og de vaaben som blir andvendt fra den anden side».¹⁷⁴ For det andre kan bruken av ordene «pøbelagtig redigert» også støtte opp under antagelsen om at Løken bevisst trykte

¹⁷⁰ Adresseavisen 02.11.1905: «"Nidaros" og Sannheden».

¹⁷¹ Nidaros 03.11.1905: «Uræt mot "Adr."?».

¹⁷² Nidaros 01.11.1905: «"Adr." Og Regjeringens mislykkede Afgangs-Trusel».

¹⁷³ Nidaros 09.11.1905: «Fanatismen stiger»; Nidaros 12.11.1905: «Fanatismen stiger».

¹⁷⁴ Nidaros 09.11.1905: «Fanatismen stiger»; Nidaros 12.11.1905: «Fanatismen stiger».

artikkelen to ganger for å skaffe sympati. Dette kan begrunnes med analogien til ordvalget som ledet frem til Høitomts søksmål i 1886, hvor Løkens fetter beskylte Adresseavisen for å være «en løgnagtig avis».¹⁷⁵

Også Ny Tid, ledet an av redaktør Buen, deltok i det konkurrerende ordskiftet mellom Trondheimsredaktørene. I likhet med de andre avisene, gikk også Ny Tid langt i sin omtale av konkurrentene: «Eller skal vi tro, at gamlemutter allerede har smagt lidt for meget paa den kongelige champagne?» og «Anser da "Adressen" sine læsere for rene kvæg, uden spor af refleksionsevne?».¹⁷⁶ Til tross for Ny Tids kvasse ordbruk rettet mot Adresseavisen, var det likevel Løken som forble Høitomts hovedmotstander i spaltene. Dette kan mulig begrunnes med redaktørenes lange historie, som konkurrenter. Samlet er det likevel mulig å argumentere for at personlige redaksjonelle uenigheter opptok betydelig spalteplass i samtlige av Trondheimspressens aviser. Heller ikke agitasjonen tilknyttet folkeavstemningen, kunne gi denne striden et midlertidig opphold.

3.4.2. «det hele Opraab som et Falsum»

I likhet med resten av presse-Norge, ble det også trykt «Opraab» i samtlige av de utvalgte Trondheimsavisene.¹⁷⁷ Disse framtrådte som en oppsummerende agitasjon, hvor hovedargumentene for å stemme for eller mot den danske prinsen ble presentert. Videre ga oppropene også en visuell pekepinn for hvilket svar avisene forsøkte å overbevise sine lesere om å stemme. Dette kan begrunnes med at artiklene ofte ble plassert sentralt på avisforsidene, og da gjerne i dobbeltspalter med en overskrift som inkluderte ordene «ja» eller «nei». I forsøket på å skaffe agitatorisk tyngde, ble oppropene avsluttet med underskrifter fra en rekke mennesker som bifalte oppropets budskap. Dette inkluderte alt fra statsråder og stortingsmenn, til handelsmenn og ingeniører.

Slike opprop var et daglig skue i Trondheimspressen i dagene som ledet frem til folkeavstemningen. Avisen Nidaros måtte også benytte betraktelig med spalteplass til å forsvare navnene de hadde valgt å liste opp under oppropene som avisen trykte. Dette kan illustreres med Adresseavisens betegnelse av oppropene avisen Nidaros trykte: «som et

¹⁷⁵ Dagsposten 15.07.1886: «Adresseavisen»; Støren 1967: 196.

¹⁷⁶ Ny Tid 10.11.1905: «"Adresseavisen"»; Ny Tid 09.11.1905: «Hva mener den gamle?».

¹⁷⁷ Nidaros 02.11.1905: «Opraab til de norske Vælgere»; Ny Tid 02.11.1905: «Stem nei! Opraab!»; Adresseavisen 03.11.1905: «Regjeringens Opraab».

Falsum der istandbragt for at kaste troskyldige Mennesker Blaar i Øinene». ¹⁷⁸ I den samme artikkelen ble beskyldningen begrunnet på følgende vis:

Det Opraab som Bladet hver Dag indeholder, er istandkommet paa en meget besynderlig Maade. Det averteres over By og Land, at Nei-Opraabet er undertegnet af alle Trønderlagens Storthingsmænd. Hertil kan bemerkes, at ved Forespørgsel erklærer Storthingsmænd fra Trondhjems Amt, at de aldeles ikke har undertegnet noget saadant Opraab som "Nidaros"s. ¹⁷⁹

Adresseavisens beskyldninger kan tolkes på flere måter. Med bakgrunn i den vedvarende striden mellom Høitomt og Løken, kan dette på den ene siden forstås som et forsøk på å svekke Nidaros' legitimitet som en pålitelig avis. For eksempel benyttet Høitomt seg av metaforen for å føre noen bak lyset, i betegnelsen av Nidaros' falske opprop. På denne måten bidro bruken av nedverdiggende ord i forsøket på å svekke troverdigheten til en konkurrerende avis. På den andre siden er det også mulig å argumentere for at anklagene kan knyttes til agitasjonen for den forestående avstemningen. Ved å avkrefte stortingsmennenes assosiering til republikken, ble det naturlig bygd en sterkere oppslutningen for prins Carls sak. Dette kan begrunnes med at Adresseavisen både kunne vise til at regjeringen, i form av deres opprop, og stortinget tok avstand fra det republikanske alternativet. Samlet kan derfor beskyldningene forstås som et forsøk på å svekke en konkurrent, både personlig og i form av det endelige avstemningsutfallet.

Med jevne mellomrom måtte avisen Nidaros forsvare seg mot disse fusk-beskyldningene, og oppklare misforståelser knyttet til underskriftene på disse oppropene. ¹⁸⁰ Dette behovet ble ytterligere forsterket da anklagene mot Nidaros også nådde hovedstaden. Der ble avisens opprop betegnet som en «Fiasko» av Aftenposten. ¹⁸¹ Fra Nidaros' perspektiv medførte disse anklagene til mindre agitasjon for republikken, da avisen til en stadighet måtte fylle sine spalter med oppklaringer av misforståelsene. Dette kan underbygges med utseende på avisens forside fra 6. november, hvor fire av forsidens totalt seks spalter ble benyttet til forsvar og oppramsing av nye underskrivere. Dagen etter meldte imidlertid Adresseavisen: «Vi kjender endnu Mænd, som vil fremsætte Protest mot "Nidaros" Anvendelse af deres Navn». ¹⁸²

¹⁷⁸ Adresseavisen 04.11.1905: «Uvederheftig Agitation».

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Nidaros 04.11.1905: «Ikke-underskrivere»; Nidaros 05.11.1905: «Af Storthingsmændene»; Nidaros 06.11.1905: «Nei-Opraabet Etpar Misforstaaelser»; 07.11.1905: «En misforstaaelse».

¹⁸¹ Aftenposten 04.11.1905a: «Afstemningen nordenfjelds».

¹⁸² Adresseavisen 07.11.1905: «Nei-Opraabets Humbug».

Således kunne ikke Nidaros gi sitt fulle engasjement til å argumentere for sin overbevisning, da avisen stadig måtte håndtere beskyldninger som stilte spørsmål ved dens pålitelighet. Fuskbeskyldningene begrenset derfor den republikanske agitasjonen fra Nidaros i månedsskiftet oktober-november.

På vegne av nei-siden, var det Buen og Ny Tid som tok opp kampen mot Høitomt og Adresseavisen. 7. november trykte Ny Tid en artikkel som satte spørsmålstegn ved troverdigheten til et av Adresseavisens opprop: «Opraabet frembyr desuden den eiendommelighed, at det er undertegnet af opimod et snes kaiarbeider».¹⁸³ Underliggende ble det her stilt spørsmål om kaiarbeidernes lojalitet, da de var en del av arbeiderklassen. Lå lojaliteten hos det fremmede kongedømmet, eller hos «hele verdens fremtidsideal», republikken.¹⁸⁴ Ved å peke på de menneskene som Adresseavisen hadde listet opp under sine opprop, ble derfor avisens agitasjon for prins Carl svekket. I likhet med Adresseavisens beskyldninger overfor Nidaros, kan dette tolkes som et forsøk på å både svekke en konkurrent, og samtidig styrke oppslutningen mot innførselen av monarkiet.

3.4.3. «Et skammelig magtmisbruk i Trondhjøm»

«Et skammelig magtmisbruk i Trondhjøm fra Kongsmændenes side» het det i Nidaros' avisutgave fra 7. november.¹⁸⁵ Beskyldningen var rettet mot høyrepartiet i Trondheim, som hadde leid byens største lokaler gjennom hele den siste uken før folkeavstemningen fant sted. Det var likevel ikke selve leiingen av lokalene som fremprovoserte denne omtalen, det skyldtes derimot den bevisste handlingen som var ment for å hindre republikanerne å holde foredrag på byens største scener. Således ble det utført et maktmisbruk, ved å fysisk hindre republikanerne i å snakke sin sak. På denne måten ble den grunnlovfestede ytringsfriheten undertrykt, og agitasjonen ut til et bredere publikum ble sabotert. Dette kan underbygges med at offentlige foredrag i 1905, stilte på lik linje med pressen, som en av samfunnets sentrale arenaer for opinionsdannelse. Følgelig kan de daglige avisannonsene om forestående foredrag, støtte oppunder påstanden om at dette var en bevisst handlingsmetode fra monarkistenes side. Den bevisste handlingen av å hindre republikansk agitasjon mot kongedømmet, kan derfor tolkes som en uetisk framgangsmetode.

¹⁸³ Ny Tid 07.11.1905: «Kongeværnerens Opraab».

¹⁸⁴ Nidaros 02.11.1905: «L'Européen om Kongedømmet»

¹⁸⁵ Nidaros 07.11.1905: «Et Nei! Kongsmændene stænger Lokalerne. De gyter for det frie Ord».

Allerede den samme dagen, 7. november, trykte den monarkivennlige avisen Adresseavisen en artikkel som gikk til forsvar mot disse anklagene. «Dette er fullstendig uriktig. Lokalerne er allerede for over en Uges Tid siden optaget for politiske Foredrag fra den anden Side og er saaledes ikke disponible».¹⁸⁶ På sin side hevdet Adresseavisen at det ikke var gjort noen urett, da republikanerne så vel som monarkistene hadde lik anledning til å leie de samme lokalene. Dagen etter ble dette ytterligere forsvart av høyremannen og advokaten Johan Nicolay Bruun i Adresseavisen: «At jeg i tide sikrede mit Parti 2 Lokaler i en By, hvor der mindst er 20 offentlige Lokaler, burde ikke bebreides mig».¹⁸⁷ Denne uttalelsen falt ikke i god jord hos den venstrevennlige avisen Nidaros, som mente at det var unødvendig å leie lokalene over en så lang periode: «Nansen kan ikke tale i 2 sale paa én gang. Tenk selv!».¹⁸⁸ Denne bevisste handlingsplanen fra monarkistenes side, gikk naturligvis på bekostning av den republikanske agitasjonen. Dette kan underbygges med at republikanerne i mangel på ledige lokaler, hadde måttet avslå en rekke foredragsholdere, som hadde tilbudt seg å komme til byen.¹⁸⁹

Det er derfor mulig å argumentere for at ordskiftet rundt lokalene, på lik linje med redaktørfeidene og beskyldningene om fusk med oppropene, opptok tilsvarende mye plass i Trondheimspressen. Naturligvis gikk dette på bekostning av avisartikler med innhold knyttet til folkeavstemningen. Den fysiske hindringen av republikanske foredrag, kan likevel ikke regnes som et lokalt fenomen i Trondheim. I Kristiania ble eksempelvis Calmeyergadens Misjonshus nektet utleid til foredrag for republikken, i Molde gjaldt dette gymnaset gymnastikksal, og i Skien var byens største lokaler stengt for republikanske talere.¹⁹⁰ I så måte kan derfor nektelsen av tilgang på lokaler betegnes som en landsomfattende fremgangsmåte, som monarkistene benyttet for å svekke republikkens sak i Norge. Med bakgrunn i at avstemningens flertall for prins Carl, kan en slik handlingsplan ha hatt innflytelse på folkeavstemningens endelige utfall.

¹⁸⁶ Adresseavisen 07.11.1905: «Bynyt».

¹⁸⁷ Adrsseavisen 08.11.1905: «Stænger Lokalerne. Frykter det frie Ord. Brutalitet».

¹⁸⁸ Nidaros 09.11.1905: «De nægtede Lokaler. Fortsat Veto».

¹⁸⁹ Nidaros 07.11.1905: «Et Nei! Kongsmændene stænger Lokalerne. De gyter for det frie Ord».

¹⁹⁰ Dagbladet 09.11.1905: «Kongsmændenes kampmaade»; Gjerdåker 2005: 196; Nidaros 06.11.1905: «Gunnar Knudsen».

4. Konklusjon

Med bakgrunn i den gjennomførte komparative analysen, vil det være fordelaktig å vende blikket tilbake til oppgavens problemstilling. Hvordan ble den andre folkeavstemningen i 1905 fremstilt gjennom Trondheimspressen?

Ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905 viste resultatene et positivt flertall på 71,3 prosent ja-stemmer.¹⁹¹ Samlet uttrykte derfor Trondheim sitt bifall til Stortinget for gjeninnførelsen av monarkiet. En slik fremstilling av folkeavstemningen svarer til den tidligere forskningen på feltet, som var sterkt inspirert av den nasjonalromantiske ideen om Norge som et suverent kongedømme. Med tilgangen på et bredere kildemateriale har årenes løp likevel utfordret dette begrensede narrative. Særlig med engasjementet tilknyttet 100-årsmarkeringen, er det blitt forsøkt å frembringe nye og mer inkluderende perspektiver på hendelsen. Både Bomann-Larsens *Folket* og forskningsprosjektet på Nord-Vestlandet har bidratt til å løfte frem folket som aktive aktører.¹⁹² Den gjennomførte avisanalysen har i så måte videreført dette nyere initiativet, da den har undersøkt folkeavstemningen fra folkets perspektiv, ved å lese avisartiklene på samme måte som de stemmeberettigede gjorde i 1905.

Den andre folkeavstemningen i 1905, er i det kollektive folkeminnet blitt husket som valget av statsform.¹⁹³ Det var derimot et ja eller nei til prins Carl av Danmark som norsk konge, de stemmeberettigede skulle ta stilling til. Statsviteren Skagestad pekte på den sittende Regjeringens bidrag vedrørende denne forvekslingen, som senere fikk fotfeste i det norske narrative.¹⁹⁴ Lesingen av Trondheimspressen viser derimot at også pressen kan ha bidratt til dette. Eksempelvis kan Nidaros' og Ny Tids fremstilling av folkeavstemningen illustrere denne forvekslingen: «Ethvert ja er en stemme for Kongedømmet, ethvert nei en stemme for republikken».¹⁹⁵ I avisene ble folkeavstemningen ytterligere dreid til å også omhandle bevarelsen den sittende Regjeringen, Grunnloven av 1814 og målformen. I lys av dette er det derfor mulig å slå fast at Trondheimspressen spilte en sentral rolle i tolkningen av avstemningen, ved å utvide dens hensikt. På denne måten ble de stemmeberettigede presentert for en sammensatt avgjørelse, utover det å gi sitt ja eller nei til den danske prinsen.

¹⁹¹ Se *Figur 1* for statistikk av resultatene ved folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. Stortinget 1906.

¹⁹² Bomann-Larsen, *Folket. Haakon & Maud II*, 2004: 380; Hasle, «Avisene og 1905 i et lokalt perspektiv» i *«Ytringsfrihed bør finde sted»: Redaktørinstituttets status 2005*, 2005a: 172.

¹⁹³ Skagestad, «Folkeavstemningen 12.-13. November 1905: Myter og konsekvenser» i *Norsk statsvitenskapelig Tidsskrift* 21(3), 2005: 279.

¹⁹⁴ *Ibid.*: 277-278.

¹⁹⁵ Nidaros 02.11.1905: «Opraab til de norske Vælgere»; Ny Tid 02.11.1905: «Stem nei! Et opraab!».

Avstemningsresultatene som kun fremstiller andelen av ja- og nei-stemmer, kan derfor ikke opptre som tilstrekkelig kildemateriale, da den ikke synliggjør de mange hensynene som det ble tatt høyde for.

I opptakten til folkeavstemningen divergerte de tre utvalgte trondheimsavisene tydelig fra hverandre, da pressen var blitt fri for selvsensuren. På den ene siden stilte Adresseavisen seg på ja-leiren, mens både Nidaros og Ny Tid, plasserte seg i nei-leiren. Divergensen kom særlig til uttrykk gjennom nei-sidens gjensidige misnøye med Regjeringens press. Tidsknappheten, kabinettspørsmålet og avstemningens mangel på et republikansk alternativ, var alle eksempler som ikke fikk en tilsvarende forståelse fra Adresseavisen. Også appellen rettet mot avisenes respektive lesere, spriket mellom ja- og nei-leiren. Mens Adresseavisen påla sine lesere en ansvarsbevissthet overfor etterkommerne, forsøkte Ny Tid å vekke fremtidshåpet gjennom «Husmannssønnens» mange muligheter i republikken.¹⁹⁶

De utvalgte avisene benyttet seg av tre hovedargumenter i sin agitasjon. Kostnadsestimat for de to statsformene fylte daglig avisenes spalter, i forsøket på å fremstille det ene alternativet som rimeligere enn det andre. Tilsvarende ble bevarelsen av Grunnloven fra 1814 og de allerede innkasserte anerkjennelsene fra utlandet, også benyttet. Et kjennetegn ved Trondheimspressen var agitasjonen som gikk på bekostning av de konkurrerende avisene. Dette fant bakgrunn i et pågående ordskifte mellom redaktørene, og avisenes ulike politiske tilnærminger. Store deler av ordstriden utspilte seg mellom Adresseavisens redaktør Høitomt og Nidaros redaktør Løken, som hadde en lengre historie som politiske motstandere. I analysen kom det likevel frem at Ny Tids redaktør Buen var vel så frittalende i sitt forsøk på å svekke den monarkvennlige agitasjonen fra Adresseavisen. Dette kan illustreres med Buens omtale av avisens lesere som: «rene kvæg, uden spor af reflektionsevne».¹⁹⁷

Med bakgrunn i oppgavens formål om å trekke slutninger ved pressedekningen av folkeavstemningen i norske byer, kan flere likheter mellom Trondheim og Kristiania trekkes frem. I Kristiania ble avstemningsspørsmålet også dreid bort fra dens egentlige ordlyd. Avisenes bruk av offentlige skikkelser, kan trekkes frem som et annet kjennetegn. Særlig omvendte venstremenn, slik som Nansen og Bjørnson, ble brukt for det de var verdt i avisenes

¹⁹⁶ Adresseavisen 12.11.1905: «Ansvar»; Ny Tid 09.11.1905: «Republiken vil birda til klasseforskjellens udjævnelse».

¹⁹⁷ Ny Tid 09.11.1905: «Hva mener den gamle?».

agitasjon. Mens de monarkivennlige avisene fremstilte disse mennene som pålitelige rådgivere, ble de presentert som svikefulle forrædere av republikanske aviser.

I likhet med Trondheimspressen eksiterte det også tydelige ja- og nei-aviser i Kristiania. Høyreavisene Adresseavisen og Aftenposten representerte den førstnevnte, mens venstreavisene Nidaros og Dagbladet, og arbeiderpartiavisen Ny Tid, alle fant innpass hos den sistnevnte. Med bakgrunn i den politisk influerte pressen som dominerte ved århundreskiftet, dannet dette grunnlaget for en folkeavstemning med sterk innflytelse fra politiske partier.¹⁹⁸ Til tross for den tradisjonelle koblingen av monarkisk støtte fra høyre-siden og republikkens støtte fra venstre-siden, vil det likevel ikke være mulig å stille folkeavstemningen som en partisak. I Trondheim kunne dette særlig illustreres med venstreavisene Nidaros og Dagsposten, som begge agiterte for ulike utfall av avstemningen.

Med utgangspunkt i Rokkans «sentrum-periferi-konflikt»-teori stemte byenes avstemningsresultater med hypotesen, om at det skulle fremkomme små avvik mellom dem. Mens Kristiania representerte et «indre sentrum», så var Trondheim et «ytre sentrum».¹⁹⁹ Dette kan forsvares med at byene ga sitt bifall til prins Carl, men at Trondheim hadde en noe høyere andel nei-stemmer. Bakgrunnen for dette kan ha vært flere, men fra et presseperspektiv kan særlig to elementer trekkes frem. For det første ble det danske kongsemnet hyppigere benyttet i Kristianiapressen, mens Adresseavisen nøyde seg med å agitere for ideen om en ny norsk konge. Et annet eksempel var Trondheimspressens hyppigere forekomst av personangrep mellom avisenes redaktører. Striden kan i så måte ansees som et sidespor, som ble benyttet i forsøket på å svekke en konkurrerende redaktør og hans avis. Anklager rettet mot andre aviser, beskyldninger om fusk ved oppropene og nektelse av tilgang på lokaler, kan alle stille som eksempler på denne striden. Det sistnevnte eksemplet kan imidlertid ikke regnes som et lokalt fenomen begrenset til Trondheim, da forekomsten av stengte lokaler for republikanske talere dukket opp over hele landet.

Basert på den komparative analysen er det derfor mulig å konkludere med at Trondheimspressen hadde en aktiv rolle i forbindelse med folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. I de respektive avisenes forsøk på å agitere, ble avstemningsspørsmålet utvidet til å omhandle mer enn et kongevalg. Lesingen av avisen har i så måte gitt innblikk i

¹⁹⁸ Ottosen, *Norsk pressehistorie*, 2012: 45.

¹⁹⁹ Bjørklund, *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994*, 1997: 155.

de mange hensynene det stemmeberettigede folket måtte ta høyde for, da de la sine stemmer i urnene.

5. Litteraturliste

5.1. Kilder

Adresseavisen: 12.07 og 31.10-13.11.1905.

Aftenposten: 31a.10, 01b.11, 04a.11 og 09b.11.1905. Her representerer a Aftenpostens morgenutgave, og b kveldsutgaven.

Det Statistiske Centralbureau. (1908). Arbeidslønninger 1905. *Norges Officielle Statistik. V. 60*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.

Dagbladet: 01.11, 05.11, 07.11 og 09.11-10.11.1905.

Dagsposten: 15.07.1886.

Nidaros: 31.10-07.11, 09.11 og 11.11-12.11.1905.

Ny Tid: 31.10-03.11, 06.11-07.11, 09.11-11.11 og 13.11.1905.

Stortinget. (1906). *Ang. Redgjørelse for resultatene af folkeafstemningen den 12te og 13de november 1905* (Meld.St. 5 (2009-2010)).

Unionsoppløsningen i 1905: de komplette resultatene for begge folkeavstemningene. (2005). Oslo: Cappelen.

5.2. Litteratur

- Andersen, R. (2005). *1905: Spillet bak kulissene*. Oslo: Aschehoug.
- Bastiansen, H. G. & Dahl, H. F. (2019). *Norsk mediehistorie* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørklund, T. (1997). *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bomann-Larsen, T. (2004). *Folket. Haakon & Maud II*. Oslo: Cappelen.
- Brevig, H. O. (2005). *Unionsoppløsningen 1905, kongebesøk 1906*. Kristiansund: Nordmøre Historielag.
- Buen, A. (1934). *Erindringer*. Oslo: Det norske Arbeiderpartis forlag.
- Bull, E. d. y. (1939). *Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914*. Oslo: Det norske Arbeiderpartis forlag.
- Bull, I. (2020). *Lokalsamfunnet i verden*. Oslo: Novus Forlag.
- Calmeyer, B. (1974). *Aftenposten*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Christiansen, B. E. (2020). *Folkeavstemningen 12. og 13. november 1905. En komparativ analyse av Kristianiapressen* [Fordypningsoppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Christiansen, P. (2016). *Det sto i Adressa – 250 år med nyheter*. Trondheim: Museumsforlaget.
- Dahl, H. F. (1993). *Utskjelt og utsolgt*. Oslo: Aschehoug.
- Danielsen, R. (1958). *Det nye bysamfunn: 1880-1914*. Trondheim: F. Bruns bokhandels forlag.
- Danielsen, R. (1997). «*En exempelløs fremgang*»: 1880-1920. Trondheim: Universitetsforlaget.
- Flo, I. (2010). *Norsk pressehistorie 1-4 (1660-2010): Bind 4. Norske aviser fra A til Å*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fuglum, P. & Mykland, K. (red.). (1995). *Norges historie. Bind 12: Norge i støpeskjeen. 1884-1920*. (3. utg.). Drammen: J. W. Cappelen's Forlag AS.

- Gjerdåker, B. (2005). Monarki og prins Carl eller «fristat»? I K. A., Hasle, J. Hyvik & H. E. Tafjord (Red.), *Lokale røyster i 1905: Unionsoppløysinga i aviser på Nord-Vestlandet* (s. 189-197). Volda: Høgskulen i Volda
- Hasle, K. A. (2005a). Avisene og 1905 i et lokalt perspektiv. I A. Jensen (Red.). *«Ytringsfrihed bør finde sted»: Redaktørinstituttets status 2005* (s. 165-174). Oslo. IJ-Forlaget.
- Hasle, K. A. (2005b). Pressa i 1905. I K. A., Hasle, J. Hyvik & H. E. Tafjord (Red.), *Lokale røyster i 1905: Unionsoppløysinga i aviser på Nord-Vestlandet* (s. 15-26). Volda: Høgskulen i Volda.
- Melve, L. (2009). Komparativ historie: Ei utfordring for historiefaget? *Historisk Tidsskrift*, 88(2), 61-80.
- Myhre, J. E. (2015). *Norsk historie. 1814-1905*. (2. utg.). Oslo: Samlaget.
- Nansen, F. & Worm-Müller, J. S. (1995). *Dagbok fra 1905*. Oslo: Aschehoug.
- Norland, A., Hennem, S. B. & Damsgaard, P. G. (2004). *Hvem, hva, hvor 1905*. Oslo: Schibsted.
- Ottosen, R. (2010). *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bind 2: parti, presse og publikum 1880-1945*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ottosen, R. (2012). *Norsk pressehistorie*. Oslo: Samlaget.
- Sars, J. E. (1909). *Norges historie. VI bind annen del. Tidsrummet 1885-1905*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Sejersted, F. (2005). 1905 i norsk historie. Minner og myter. *Historisk tidsskrift*, 84(2), 229-238.
- Skagestad, O. G. (2005). Folkeavstemningen 12.-13. November 1905: Myter og konsekvenser. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 21(3), 274-282.
- Støren, W. K. (1967). *Adresseavisen to hundre år: Fra posttrytternes til telesatellittenes tidsalder*. Trondheim: Adresseavisen.
- Sørensen, Ø. & Nilsson, T. (red.) (2005). *1905: Nye perspektiver*. Oslo: Aschehoug.

Utdanningsdirektoratet. (2020a) *Læreplan i historie- fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram* (HIS01-03).

Wasberg, G. C. (1969). *Norsk presse i hundre år. 1820-1920. Utsyn og oveblikk*. Oslo: Gyldendal norsk Forlag.

Ystgaard, H. M. (2013). Da bygdakvinner gikk til aksjon. Underskriftsaksjonen i Sparbu fra 8. til 14. august 1905. *Heimen*, 50(3), 138-150.

Øksendal, L., Jenssen, F., Skjøtskift, I. & Fjellbu, A. (1993). *Trondheim Høyre 110 år: 1883-1993*. Trondheim: Høyre.

